

Efekti i rezultati programa zapošljavanja mladih u Bosni i Hercegovini

Western Balkans
Democracy Initiative

 Funded by
UK Government

Autori:
Merima Balavac
Mirela Omerović
Ranko Markuš

■ Sadržaj

1. SAŽETAK	3
2. UVOD I METODOLOŠKI PRISTUP	7
2.1. Ciljevi istraživanja	8
2.2. Metodologija	8
3. O PROGRAMIMA ZAPOŠLJAVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI	12
3.1. Teorijski okvir – Šta su aktivne politike zapošljavanja, čemu služe, zašto su važne?	12
3.2. Programi zapošljavanja u Bosni i Hercegovini	15
▪ Strateški okvir kreiranja aktivnih politika zapošljavanja	15
▪ Aktivne politike zapošljavanja u Bosni i Hercegovini	16
▪ Prakse u analizama efikasnosti aktivnih politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini	16
3.3. Programi zapošljavanja koji su predmet analize	18
▪ Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u privredi Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske	18
▪ Mjera Federalnog zavoda za zapošljavanje Poduzetništvo za mlade 2018.	19
▪ Program samozapošljavanja na području Brčko distrikta BiH 2014	19
4. NALAZI ISTRAŽIVANJA	21
4.1. Rezultati, uspješnost i efekti programa	21
▪ Analiza strukture korisnika	21
▪ Utrošena sredstva	23
▪ Struktura osnovanih poslovnih poduhvata i uticaj programa na nezaposlenost	24
▪ Evaluacija uticaja	25
4.2. Faktori uspjeha	27
▪ Ciljne grupe	27
▪ Provođenje programa	28
▪ Opstanak biznisa i cijena mjere	28
4.3. Rodna dimenzija programa zapošljavanja mladih	30
4.4. Povezanost programa za zapošljavanje sa drugim mjerama i procesima	38

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	40
5.1. Zaključci	40
5.2. Preporuke	42
KORIŠTENI IZVORI	46
PRILOZI	49
DETALJNA METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	49
▪ Istraživačka pitanja	51
▪ Primarno istraživanje	54

■ 1. Sažetak

Glavni cilj ovog istraživanja je ispitati u kojoj su mjeri programi zapošljavanja mladih uspješni u rješavanju nezaposlenosti mladih u Bosni i Hercegovini (BiH) i koji su efekti aktivnih mjera zapošljavanja. Usljed decentralizovane strukture u sektoru zapošljavanja, uzorkovane su tri aktivne mjere zapošljavanja usmjerene na mlade za svaki zavod za zapošljavanje koji je zadužen za provođenje mjera po jedna:

1. Poduzetništvo za mlade 2018. – Federalni zavod za zapošljavanje (FZZZ),
2. Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u 2018. godini – Zavod za zapošljavanje Republike Srpske (ZZZRS) i
3. Program samozapošljavanja 2014. – Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH (ZZZBD).

Analiza je provedena na podacima prikupljenim putem primarnog istraživanja koje je obuhvatalo intervjue s predstavnicima Federalnog zavoda za zapošljavanje, Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske i Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH, anketiranja korisnika programa ZZZRS-a i ZZZBD-a, uz analizu dostupnih podataka o statusima korisnika programa dobivenih iz baza podataka zavoda za zapošljavanje. Sekundarno istraživanje obuhvatilo je pregled i analizu recentne naučne i stručne literature iz oblasti efikasnosti programa zapošljavanja mladih i aktivnih politika tržišta rada.

Analiza je nedvosmisleno pokazala da programi zapošljavanja mladih doprinose otvaranju novih radnih mjesta i smanjenju stope nezaposlenosti. Implementacijom analiziranih programa otvoreno je 519 radnih mjesta uz dodatnih 327 radnih mjesta (ukupno 864). Iako se radi o skromnom doprinosu smanjenju ukupne nezaposlenosti (0,01–0,33%), uticaj ovih mjera na smanjenje nezaposlenosti ne smije biti zanemaren, posebno ukoliko se u obzir uzme činjenica da je 93% korisnika i dalje bilo zaposleno šest mjeseci nakon završetka programa, implicirajući mogućnost potencijalnog dodatnog zapošljavanja i, što je i bitnije, očuvanja radnih mjesta.

Prosječan broj zaposlenih po osnovanom poslovnom subjektu su dvije osobe, dok je najveći broj zaposlenih čak devet. Sektorskom strukturom poslovnih poduhvata korisnika programa preovladavaju biznisi iz uslužnog sektora.

Međutim, za kvalitetniji uvid u dugoročne efekte potrebno je izvršiti analizu sa podacima u dugom roku (minimalno dvije godine nakon završetka implementacije programa) kako bi se identifikovali ishodi zaposlenja i različiti aspekti koji ukazuju na intenzitet zaposlenja.

Rodno-odgovorno budžetiranje prepoznaje se kao značajno prilikom definisanja programa zapošljavanja, ali je ono više fokusirano na definisanje ciljne grupe žena kao korisnika programa zavoda za zapošljavanje. Rezultati analize ukazuju na veći nivo rodne segregacije kod učesnika programa nego kod ostalih mladih koji učestvuju na tržištu rada. Oko 31% žena (ili muškaraca) učesnika programa trebalo je promijeniti djelatnost zaposlenja da bi distribucija djelatnosti zaposlenja za žene i muškarce bila jednaka.

Programne podrške samozapošljavanju mladih u većoj mjeri koriste muškarci i osobe sa srednjom stručnom

spremom. Osobe sa visokom stručnom spremom u manjoj mjeri koriste analizirane programe, što može biti i jedan od indikatora poduzetništva iz nužnosti.

Žene korisnici programa zapošljavanja uglavnom se odlučuju za pokretanje biznisa u oblasti uslužnih djelatnosti. Daljnja analiza tih djelatnosti pokazuje da programi zapošljavanja pomažu da se neka od tradicionalno rodnih zanimanja (prvenstveno ženskih) uvedu iz neformalne u formalnu ekonomiju.

Učešće u programu povećava vjerovatnoću zaposlenja mladih žena za čak 36,8% **šest** mjeseci nakon završetka programa, međutim, treba imati u vidu da se radi o kratkom roku nakon završetka programa i nemogućnosti evaluacije uticaja programa.

■ 2. Uvod i metodološki pristup

Aktivne politike zapošljavanja (APZ) najčešće se definišu kao “institucionalni intervencionizam koji teži ka efikasnom funkcionisanju tržišta rada i postavljanju ravnoteže u njemu”^[1]. APZ varira od treninga, preko finansijskih podsticaja za poslodavce, pa sve do direktnog kreiranja radnih mjesta (javni radovi) i samozapošljavanja.

Prema definiciji Evropske komisije, odnosno njene Glavne uprave za zapošljavanje, socijalna pitanja i uključivanje (DGEMPL), “APZ se razlikuje od drugih intervencija politika zapošljavanja jer djeluje selektivno kako bi pozitivno diskriminisao određene grupe na tržištu rada. Postoje tri ciljne grupe: nezaposleni, zaposleni pod rizikom i neaktivni”^[2].

Imajući u vidu specifičan položaj mladih, te potencijalno dugoročne negativne efekte koji nastaju visokim stopama nezaposlenosti, određeni broj APZ-a cilja upravo ovu grupu. Jedna od mjera koja se provodi u Bosni i Hercegovini, kroz programe u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, jest sufinansiranje zapošljavanja ili samozapošljavanja mladih (poput subvencije plaća ili podrške start-up preduzećima). Cilj je ovih mjera pomoći mladim ljudima da steknu prvo radno iskustvo, razviju vještine i dugoročno unaprijede vlastitu zapošljivost ili pokrenu vlastiti posao.

Državni intervencionizam sam po sebi narušava tržišne uslove (prave poremećaje na tržištu rada), te je zbog toga neophodno da se provodi na veoma pažljiv način, u smislu postavljanja i ostvarivanja ciljeva, kako ne bi doveo do neželjenih posljedica.

Uzimajući u obzir sve prethodno, ali i velike novčane iznose koji se investiraju u provođenje programa, neophodno je kontinuirano provoditi monitoring i evaluaciju ovih programa kako bi se ustanovile okolnosti pod kojim su programi najefikasniji, te se izvršio redizajn programa u narednim ciklusima raspisivanja poziva na osnovu dobivenih podataka.

U razvijenim zemljama praksa je da se efikasnost mjeri evaluacijom uticaja, koji predstavlja rigoroznu mjeru procjene uticaja programa na različite ishode zapošljavanja kod pojedinaca koji učestvuju u programu u odnosu na osobe koje imaju iste posmatrane karakteristike kao i učesnici, ali ne učestvuju u programu. Međutim, u oba entitetska zavoda, veoma mali broj programa je evaluiran, dok se u ZZZBDBiH naučno zasnovane evaluacije ne provode. Uobičajena praksa se odnosi na provjeru statusa zaposlenosti osoba koje su učestvovala u programu u bazi Poreske uprave u određenom vremenskom trenutku u toku i nakon što su programi implementirani, ali bez poređenja s kontrolnom grupom i provođenja evaluacije uticaja. Analiza provedena u ovom izvještaju ima za cilj popuniti tu prazninu i ponuditi evaluaciju uticaja bar jednog od programa koji se provodi u BiH a ima u fokusu mlade ljude.

1 European Commission. Database and Indicators – The LMP Database. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1143&intPagelId=3227&langId=en&implId=1&country=AT&intervention=1&year=2005>, pristupljeno 7. 12. 2020. godine.

2 European Commission. Labour market policy Statistics – Methodology 2018. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8126&furtherPubs=yes>, pristupljeno 7. 12. 2020. godine.

Iako postoji više APZ-a za koje su kvalifikovani mladi ljudi, ovo se istraživanje fokusiralo na analizu jednog programa – programa samozapošljavanja mladih u BiH.

2.1. Ciljevi istraživanja

Glavni cilj istraživanja bio je ispitati u kojoj su mjeri programi zapošljavanja mladih uspješni u rješavanju nezaposlenosti mladih u BiH i koji su njegovi efekti. Provedeno istraživanje omogućava empirijski dokaz rezultata i efekata mjera na ciljne grupe, kao i preporuke o tome kako bi te mjere trebale biti (re)dizajnirane za postizanje boljih rezultata.

Uz glavni istraživački zadatak ispitivanja efekata, ishoda i rezultata programa zapošljavanja mladih, ova studija također ima za cilj istražiti rodnu dimenziju programa zapošljavanja mladih, ispitujući koliko programi zapošljavanja mladih doprinose segregaciji između žena i muškaraca u tipično muške i ženske oblasti zanimanja. Kako bi se stekla potpuna slika o uticaju programa zapošljavanja mladih, istraživanje je dotaklo i ulogu javnih službi za zapošljavanje, te komplementarnih mjera koje se provode kako bi se unaprijedila efikasnost programa zapošljavanja, te doprinijelo ukupnim ekonomskim reformama u BiH.

Kako se nadležnost za oblast rada i zapošljavanja nalazi na entitetima, kantonima i Brčko distriktu BiH, uzorkovane su tri srodne aktivne mjere zapošljavanja usmjerene na mlade, za svaku administrativnu jedinicu po jedna:

- Poduzetništvo za mlade 2018. – Federalni zavod za zapošljavanje
- Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u 2018. godini – Zavod za zapošljavanje Republike Srpske
- Program samozapošljavanja 2014. – Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH

Svjesni činjenice da uspjeh APZ-a ne zavisi isključivo od troškova same mjere, već od načina na koji je mjera dizajnirana i pristupa njenoj implementaciji, provedena analiza nastojala je sveobuhvatno analizirati provođenje mjera i njihove efekte. Iako se radi o suštinski veoma sličnim mjerama, analize su otkrile specifičnosti svake mjere, što bi se u budućnosti moglo koristiti kao osnova za *benchmarking*.

2.2. Metodologija

Evaluacija aktivne mjere zapošljavanja može se provoditi u svim fazama programa, i to u fazi identifikacije potreba, kreiranja i provođenja programa, te mjerenja rezultata. Kada se evaluacija provodi u fazi mjerenja rezultata, naziva se evaluacija uticaja. Svrha evaluacije u fazi rezultata ima za cilj utvrditi neto efekt mjere. Kod procjene neto uticaja, rezultati učesnika programa se procjenjuju u skladu sa odgovarajućom grupom za poređenje (kontrolnom grupom). Takva evaluacija omogućava mjerenje i poređenje efekata programa/ mjera sa onim što bi se dogodilo da programa nije ni bilo. Efekti pojedinih mjera mogu se procjenjivati samo nakon određenog vremena, stoga je preporuka da se neto evaluacija uticaja mjere zapošljavanja obavlja najmanje 6, 12 i 24 mjeseca nakon završetka ugovorne obaveze.

Prema preporuci Corbanese i Rosas (2009)^[3], suština neto procjene efekta jeste da se ocjenjuju ishodi učesnika programa u odnosu na odgovarajuću grupu za poređenje (tzv. kontrolnu grupu). Klasično dizajnirani eksperimenti idealni su za procjenu neto uticaja. Ipak, za evaluacije aktivnih mjera zapošljavanja (samozapošljavanja) koriste se kvaziekperimentalne metode jer su jeftinije i brže od klasičnih eksperimenata i često se mogu provesti s postojećim administrativnim podacima.

Analiza efekata i rezultata programa zapošljavanja mladih izrađena je kroz ciklus koji se sastojao iz sljedećih faza:

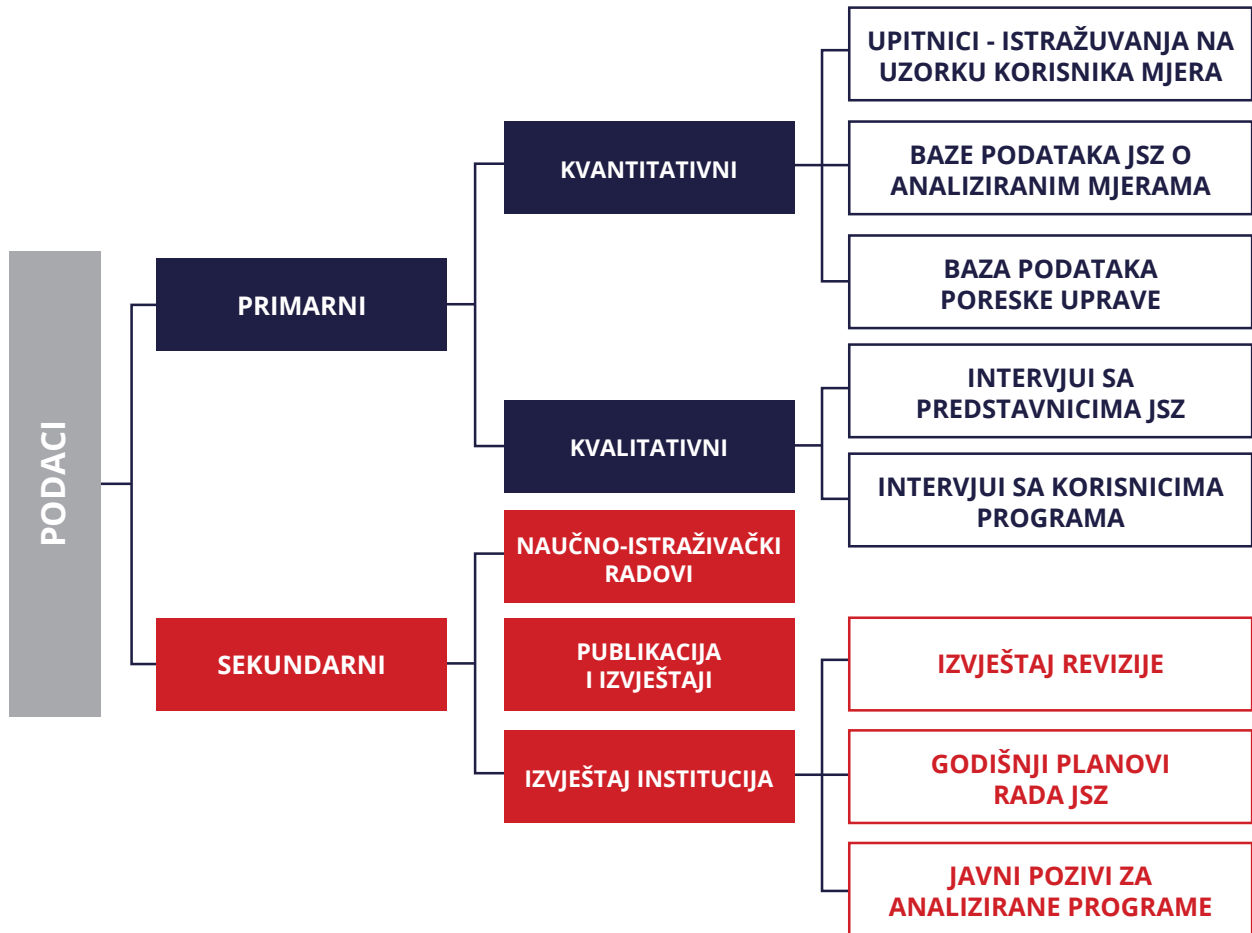
- Dizajn: identifikiranje ključnih elemenata programa
- Implementacija: prikupljanje podataka

3 Corbanese, V. and Rosas, G. (2009), Guide to the design, monitoring and evaluation of innovative active labour market programmes targeting individuals at risk of labour market exclusion, International Labour Organization 2017. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169029.pdf International Labour Organization 2009, pristupljeno 27. 5. 2020. godine.

- Analiza: razumijevanja podataka i njihove povezanosti, kao i međusobnog uticaja
- Izvještavanje: priprema dokumenta analize s prijedlogom preporuka

Metodologija za postizanje istraživačkih ciljeva bila je zasnovana na primarnom i sekundarnom istraživanju, kao i prikupljanju kvantitativnih i kvalitativnih podataka, kako bi se stekao bolji uvid u problem istraživanja, kao i njegovo kvalitetnije razumijevanje, kao što je to prikazano na sljedećoj shemi.

Slika 1. Istraživački model

Prvi korak metodološkog pristupa obuhvatao je provođenje sekundarnog istraživanja za dobivanje preliminarne uvida u istraživanje, osiguranje pozadine studije te razvrstavanje i kategorizaciju svih ključnih pitanja koja bi se mogla uključiti u primarno istraživanje ili obuhvatiti njim. Također, zaključci sekundarnog istraživanja korišteni su i za izradu nalaza analize, kako je opisano u metodološkom pristupu. Sekundarni podaci, također, pružaju određenu pomoć u prevladavanju poteškoća koje su nastale tokom primarnog prikupljanja podataka.

Nakon završetka sekundarnog istraživanja, istraživački tim je radio na identifikaciji podataka i izvora podataka koje je neophodno prikupiti kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja, a potom i na određivanju relevantnog uzorka za istraživanje. S tim u vezi, provedeni su i intervjui s predstavnicima zavoda za zapošljavanje u svrhu prikupljanja neophodnih informacija, te usaglašavanja metodologije. Namjera je bila da se istraživanje provede na uzorku svih korisnika programa iz Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko distrikta BiH (ukupni uzorak iznosio je 807 korisnika – BDBiH – 29 korisnika, FBiH – 400 korisnika i RS – 378 korisnika).

Najveći izazov u cijelom postupku bio je osiguranje adekvatnih podataka. S obzirom na otežanu dostavu podataka od strane Federalnog zavoda za zapošljavanje usljed pandemije COVID-19, ali i nepostojanja kontakt-podataka korisnika, primarno istraživanje na uzorku korisnika programa Poduzetništvo za mlade 2018. nije bilo moguće realizovati. U saradnji s Federalnim zavodom za zapošljavanje, identifikovani su učesnici u programu. Kontrolna grupa kreirana je na osnovu administrativnih podataka iz Poreske uprave FBiH. Zbog dostupnosti administrativnih podataka iz Poreske uprave, autori su bili u mogućnosti provesti evaluaciju uticaja programa Poduzetništvo za mlade 2018. u FBiH.

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske za Program zapošljavanja ciljnih kategorija u privredi dostavio je isključivo kontakt-podatke poslodavca, te primarno istraživanje nije moglo biti izvršeno na finalnim korisnicima, odnosno osobama koje su se zaposlile kroz Program. U skladu s tim, ukupni uzorak na kojem je izvršeno anketiranje iznosi 119 osoba ili 31,5% od ukupnog broja korisnika mjere (378). Nije bilo moguće doći do podataka na osnovu kojih bi se formirala kontrolna grupa, što je kasnije uticalo na metodološki pristup.

Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta dostavio je podatke o korisnicima programa. Za programe iz RS-a i BD-a nisu bili dostupni podaci iz njihovih poreskih uprava, te je analiza izvršena korištenjem podataka dobivenih iz službi za zapošljavanje i anketiranjem korisnika programa.

Na podacima prikupljenim u saradnji sa zavodima za zapošljavanje i anketiranja primijenjena je regresiona analiza kako bi se identifikovao skup karakteristika koje utiču na vjerovatnost nastavka zaposlenja i druge izgleda za zaposlenje za korisnike programa. Status zaposlenja ocijenjen je u zavisnosti od dobi, nivoa obrazovanja, dužine nezaposlenosti, sektora zaposlenja i veličine firme zaposlenja, te ocijenjenog uticaja učešća u programu na dohodak pojedinca.

Metodom evaluacije uticaja ispitano je kolika je promjena ishoda od interesa (u našem slučaju, statusa zaposlenosti) usljed direktnog uticaja programa. Metoda evaluacije uticaja bazira se na kontrafaktualnoj (engl. conterfactual) analizi, tj. ispituje šta bi se desilo sa ishodom od interesa u slučaju odsustva određene intervencije (u našem slučaju, programa za zapošljavanje). Kontrafaktual je ocijenjen korištenjem kontrolne grupe osoba koje nisu primile tretman (tj., koje nisu učestvovala u programu zapošljavanja). Osobe koje ulaze u kontrolnu grupu treba da budu što sličnije osobama koje su učestvovala u programu (a koje pripadaju tzv. tretiranoj grupi).

Kontrolna grupa je određena korištenjem ekonometrijskog modela, tačnije, neeksperimentalnom metodom koja je poznata kao uparivanje prema uočljivim karakteristikama. Metoda se smatrala validnom samo ako je participacija osoba u programu potpuno objašnjena uočljivim karakteristikama, što je provjeravano u nekoliko koraka: procjena vjerovatnoće učešća u programu, osiguranje da sklonost (engl. propensity score) svake osobe u obje grupe (tretiranoj i kontrolnoj) bude pozitivna kako bi se osigurala zajednička podrška između pojedinaca u grupama, a na kraju je obavljeno uparivanje pojedinaca iz tretirane grupe s pojedincima iz kontrolne grupe (4:1 uparivanjem najbližijeg para uz zamjenu).

Kao posljednji korak provjeravano je da li tretirana i (uparena) kontrolna grupa imaju istu distribuciju uočljivih karakteristika. Cilj je osigurati da posmatrane karakteristike ne objašnjavaju dalje vjerovatnoću da se bude u programu u odnosu na sklonosti. To je učinjeno regresiranjem vjerovatnoće učestvovanja u programu na sklonosti i posmatrane karakteristike. Na kraju, izvršeno je poređenje prosječnih vrijednosti ishoda tretirane i kontrolne grupe.

Detaljna metodologija, pregled korištenih sekundarnih izvora, kao i pregled istraživačkih instrumenata nalaze se u prilogu istraživanja.

U analizi podataka primijenjene su najsavremenije metode procjene uticaja, koja se gotovo ne vrši u BiH. Već na samom početku istraživanja moglo se doći do zaključka da se u toku dizajniranja pojedinih programa, odnosno izvještavanja o njihovoj realizaciji, nije vodilo računa o dizajnu evaluacije, odnosno podacima i njihovoj strukturi koji će biti potrebni u eventualnoj budućoj analizi efikasnosti. Zavodi su tek nedavno počeli s tom praksom – izradom evaluacija uticaja za pojedine programe uz asistenciju međunarodnih institucija kao što su Svjetska banka i Evropska unija.

■ 3. O programima zapošljavanja u Bosni i Hercegovini

3.1. Teorijski okvir – Šta su aktivne politike zapošljavanja, čemu služe, zašto su važne?

Postoji veliki broj različitih interpretacija koncepta aktivnih mjera zapošljavanja. Za potrebe ovog istraživanja korištena je DGEMPL metodologija. Aktivne politike zapošljavanja (APZ) ne mogu se posmatrati bez cjelokupnog obuhvata politika tržišta rada^[4]. One predstavljaju “javne intervencije na tržištu rada koje za cilj imaju dostizanje efikasnosti funkcionisanja i ispravljanja neravnoteža, a koje se mogu razdvojiti od drugih općih intervencija na tržištu rada, na način da one djeluju selektivno kako bi podržale određene grupe na tržištu rada.”

Sve politike na tržištu rada, isključujući neke usluge, moraju za cilj imati da se pruži podrška određenom broju osoba u specifično odabranim grupama. U dosta slučajeva direktni korisnici su poslodavci ili pružaoci usluga, ali krajnji korisnici moraju uvijek biti pojedinci iz specifičnih ciljnih grupa, čiji se položaj pokušava popraviti državnim intervencionizmom.

Prema DGEMPL metodoliji, intervencije su klasifikovane u tri široke grupe intervencija, a kao takve u devet kategorija.^[5]

Tabela 1. Klasifikacija politika tržišta rada

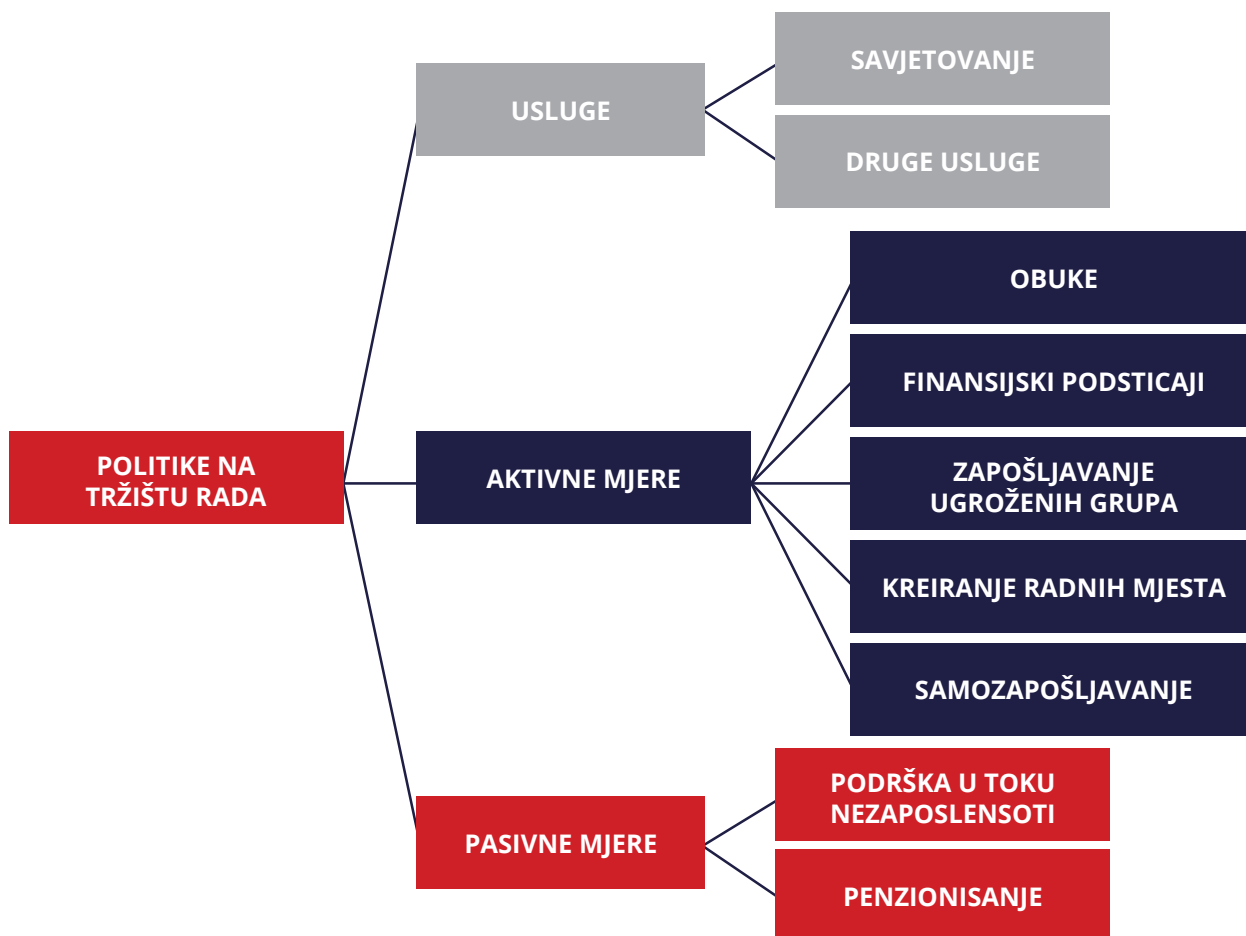
Vrsta	Kratki opis
Usluge	Podrška nezaposlenim osobama u obliku savjetovanja u toku traženja posla. Nerijetko se usluge vežu i za poslove koji nemaju veze s korisnicima, odnosno, za pružanje usluga poslodavcima, administrativne funkcije, te druge usluge zavisno od odgovornosti JSZ-a.
Mjere	Podrazumijevaju rad sa nezaposlenim osobama koji ne obuhvata direktne savjetodavne aktivnosti, odnosno, dominantno se odnosi na finansijske podsticaje kojima se korisnici pokušavaju direktno vratiti na tržište rada. Rezultat ovih mjera je najčešće zaposlenje korisnika, jer su usko vezane za finansijske podsticaje koje JSZ pruža.
Podrška	Kroz podršku se pruža, prije svega, novčana naknada osobama koje ostanu bez zaposlenja, ali im se omogućava i ostvarivanje različitih prava, poput prava na zdravstveno osiguranje ili naknađene karte za gradski saobraćaj.

4 EUROSTAT Glossary: Labour Market Policy (LMP). Dostupno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Labour_market_policy_\(LMP\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Labour_market_policy_(LMP)), pristupljeno 14. 12. 2020. godine.

5 European Commission (2006), Labour market policy database Methodology, Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5896441/KS-BF-06-003-EN.PDF/51701111-3a9e-4aca-99e7-44c4cfe2f93d?version=1.0>, pristupljeno 12. 12. 2020. godine.

I pored ove klasifikacije, u literaturi se susreću različiti pristupi, a u svim dominira grupa intervencija “Mjere”, kao najvidljivija mjera JSZ-a. Nerijetko se dešava da se “Usluge” i “Mjere” smatraju jedinstvenim paketom, dok se susreću i primjeri da se sve tri grupe smatraju “Mjerama” JSZ-a^[6]:

“Javne službe zapošljavanja su suočene sa izazovom prilagođavanja promjenjivim uslovima na tržištu rada kako bi bile što je moguće efikasnije, kroz veću racionalizaciju aktivnosti i usluga. Ključna činjenica je njihovo pretvaranje u ‘agenciju za upravljanje promjenama’ koja isporučuje nove kombinacije ‘aktivnih’ i ‘pasivnih’ funkcija koje podržavaju održivu tranziciju u toku karijera radnika na tržištu rada. ‘Aktivne mjere’ uključuju obuke, podsticaje, kreiranje radnih mjesta, samozapošljavanje i obuke. Pod ‘pasivnim mjerama’ se podrazumijevaju novčane naknade ili podrška za ranije zaposlenje ali i ostvarivanje čitavog niza drugih prava koja nezaposlene osobe ostvaruju u toku nezaposlenosti.”

Slika 2. Politike na tržištu rada

Razrada aktivnih mjera zapošljavanja može se razdvojiti na sljedeći način^[7]:

- **Savjetovanje i podrška nezaposlenim osobama u traženju zaposlenja.** Ove mjere imaju značajne efekte, čak se u nekim analizama navode kao najefikasnije aktivne politike zapošljavanja, u slučaju rada s kratkoročno nezaposlenim osobama. Njihova najznačajnija odlika je omogućavanje individualnog pristupa svakoj nezaposlenoj osobi, što je veoma značajno ne samo za provođenje ove mjere, već i mjera koje slijede, a uključuju finansijske podsticaje. Kroz savjetovanje se nezaposlene osobe pripremaju za druge potencijalne intervencije poput stručnog usavršavanja, podrške u traženju zapos-

6 European Commission (2017), European Semester Thematic Factsheet: Public Employment Services. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_public-employment-services_hr_0.pdf, pristupljeno 14. 12. 2020. godine, str. 1.

7 European Commission (2017), European Semester Thematic Factsheet: Public Employment Services. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_public-employment-services_hr_0.pdf, pristupljeno 14. 12. 2020. godine, str. 7.

lenja, motivacionih kurseva, socijalne podrške, a sve u skladu sa stvarnim potrebama nezaposlene osobe. U slučaju prelaska u dugoročnu nezaposlenost, savjetovanje poprima drugačije oblike poput klubova za traženje posla, koji kombinuju individualni pristup, ali i grupne motivaciono-informacione tehnike.

- **Finansijska podrška poslodavcima da zaposle posebno ugrožene grupe na tržištu rada.** Ovi programi su veoma skupi u poređenju sa drugima, te zbog toga treba da ciljaju one za koje se u savjetodavnom procesu procijeni da nemaju velike šanse da pronađu zaposlenje, odnosno za koje se procijeni da druge mjere ne mogu dati rezultat. Ove mjere treba da utiču na poslodavce da promijene svoj stav prema dugoročno nezaposlenim osobama dajući im šansu da rade po nižoj bruto cijeni za poslodavca zbog podsticaja koji im daje služba za zapošljavanje.
- **Direktna zapošljavanja ili sheme za kreiranje novih radnih mjesta** treća su tipična mjera. Ove mjere se koriste na osobama koje su u srednjem roku nezaposlene, posebno vodeći računa o tome da ne utiču na negativan način na one koji su kratkoročno nezaposleni. Ovi podsticaji podrazumijevaju i aktivnosti samozapošljavanja, a podrška može biti i duža od uobičajene kako bi se osigurali dugoročni rezultati, te troškovna efikasnost.
- **Treninzi za nezaposlene osobe** su najznačajnije mjere, sa dugoročnim efektima na nezaposlene osobe, ali su, u strukturi troškova, također, veoma skupe. Obuke na radnom mjestu i stručne obuke adekvatne su za različite svrhe, odnosno ciljeve koje zacrtava savjetodavac za neku nezaposlenu osobu. Obuke utiču na značajnije podudaranje vještina koje se traže na tržištu i onih koje ima nezaposlena osoba, posebno kada se radi o tranziciji iz obrazovnog sistema na radno mjesto ili o osobama koje, zbog napretka tehnologija, samostalno nisu u mogućnosti dobiti dodatna znanja ili potrebne certifikate.

Istraživači i kreatori javnih politika neprestano propituju koliko su različiti programi u sklopu aktivnih politika zapošljavanja efikasni u promociji zaposlenja i ostalih ishoda na tržištu rada. Empirijski nalazi ukazuju na različite efekte tradicionalnih programa, kao što su: treninzi, pomoć prilikom traženja posla ili subvencije plaća (pregled empirijskih studija dat u Card et al., 2015)^[8]. Rezultati variraju od negativnih i pozitivnih efekata ali i do nepostojanja nikakvog uticaja.

Najnovija metaanaliza (Kluve et al., 2019)^[9] ukazuje na to da su u prosjeku rezultati evaluacije programa zapošljavanja mladih pozitivni, ali da je veličina efekta mala. Prema njihovoj analizi, najbolje rezultate su pokazali programi koji u sebi imaju elemente više različitih programa, posebno u manje razvijenim zemljama. Generalno, programi zapošljavanja mladih imaju bolje rezultate u manje razvijenim zemljama. Dalje, kao faktori uspjeha su identifikovani: profiliranje učesnika i individualno praćenje njihovih ishoda na tržištu rada, kao i dizajn evaluacije programa.

U literaturi se ističe da je subvencija podrške samozapošljavanju efikasna mjera i dobra alternativa tradicionalnim mjerama, posebno u zemljama u razvoju (Markuš i Omerović, 2019a)^[10]. Iako postoji relativno malo empirijskih nalaza o njihovoj efikasnosti, prvenstveno zbog činjenice da su to relativno novi programi – implementiraju se od 90-ih godina (pregled u Sleebos, 2003)^[11] – postojeći empirijski nalazi o programima

8 Card et al. (2015), What Works? A Meta Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations. IZA DP No 9236. Dostupno na: <http://ftp.iza.org/dp9236.pdf>, pristupljeno 22. 8. 2020. godine.

9 Kluve, J., Puerto, O. S., Robalino, D. A., Romero, J. M., Rother, F., Stöterau, J., Weidenkaff, F. and Witte, M. (2019), Do youth employment programs improve labor market outcomes? A quantitative review. In: World Development, 2019, pp. 114, 237–253.

10 Markuš, R. and Omerović, M. (2019), Effectiveness of entrepreneurship development support programs – case of YEP business ideas incubator. SSERS International Conference on Innovation and Entrepreneurship, Business Sustainability, Economics & Social Sciences (IEBS), Amsterdam Netherlands, 3-4 August 2019, Abstract proceedings, Volume 1, Issue 8, pp. 15.

11 Sleebos, J. (2003), Low Fertility Rates in OECD Countries: Facts and Policy Responses, OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers, No. 15.

poduzetništva kao jednim od AMZ-ova ukazuju na to da ove mjere imaju velike pozitivne efekte na vjerovatnoću zaposlenja i veličinu dohotka u većini zemalja (Caliendo, 2016)^[12]. Ove su mjere posebno efikasne za ugrožene grupe na tržištu rada kao što su žene, mladi i nekvalifikovani radnici, za koje su se tradicionalne mjere pokazale manje efikasnim (Caliendo, 2016; Caliendo i Kunn, 2012)^[13]. Subvencioniranje poduzetništva može da utiče na mnoge prepreke s kojima se zaposleni suočavaju ukoliko žele pokrenuti svoj posao, kao što su: kreditna ograničenja, nedostatak poslovnog iskustva i formalnog obrazovanja (Kluve et al., 2019). Ovakve subvencije imaju za cilj da utiču na potencijalnu diskriminaciju nezaposlenih usljed tzv. stigma efekta, što je naročito prisutno kod mladih, žena i slabije obrazovane radne snage (Caliendo, 2016) te pomažu prevazilaženju ovih specifičnih ulaznih barijera.

To su bili osnovni razlozi zbog kojih su se autori odlučili za evaluaciju sličnih programa koji se implementiraju u BiH.

3.2. Programi zapošljavanja u Bosni i Hercegovini

■ Strateški okvir kreiranja aktivnih politika zapošljavanja

Godišnje aktivne mjere zapošljavanja, a time i programi zapošljavanja mladih u BiH definišu se na osnovu strateških dokumenata koji su usklađeni s programima ekonomskih reformi, što ujedno implicira da i ostvaruju doprinos ekonomskim reformama usvojenim na svim nivoima vlasti.

Programi koje finansira Vlada Brčko distrikta BiH kreiraju se na osnovu Strategije razvoja Brčko distrikta BiH kao krovnog planskog strateškog dokumenta Brčko distrikta BiH. Uz povezanost sa Strategijom, Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH, kroz Godišnji plan rada, definiše aktivnosti na osnovu praćenja broja nezaposlenih osoba, potreba poslodavaca iskazanih direktno Zavodu ili na osnovu informacija sa zajedničkih sastanaka.

Federalni zavod za zapošljavanje, prilikom utvrđivanja programa zapošljavanja za određenu godinu,^[14] polazi od Strategije zapošljavanja u Federaciji BiH 2018–2021, Strategije jačanja funkcije posredovanja u javnim službama za zapošljavanje u Federaciji BiH i trogodišnjeg programa rada FZZZ-a. Također, uzimaju se u obzir i drugi relevantni dokumenti i propisi, npr: Zakon o pravima demobilisanih boraca i članova njihovih porodica, Akcioni plan za provođenje Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici, instrukcije/zaključci Vlade Federacije BiH, Memorandum o razumijevanju o implementaciji Akcionog plana Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblasti zapošljavanja i dr.

U okviru programa ističe se podsticanje zapošljavanja nezaposlenih osoba s posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću, radi njihovog zapošljavanja, sprečavanja dugotrajne nezaposlenosti, očuvanja i unapređenja radnih sposobnosti, te stvaranja uslova za jačanje konkurentnosti mladih osoba bez radnog iskustva kroz osposobljavanje za rad u struci i sticanje prvog radnog iskustva.

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, prilikom utvrđivanja godišnjih programa zapošljavanja, odnosno aktivnih mjera zapošljavanja, prije svega polazi od Strategije zapošljavanja Republike Srpske za period 2016–

12 Caliendo, M. et al. (2016), Personality Traits and the Evaluation of Start-Up Subsidies. CESifo Working Paper Series No. 5733. Dostupno na: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2743213>, pristupljeno 22. 8. 2020. godine.

13 Caliendo, M. and Künn, S. (2012), Getting Back into the Labor Market: The Effects of Start-Up Subsidies for Unemployed Females. DIW Berlin Discussion Paper, No. 1260. Dostupno na SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2189420>, pristupljeno 22. 8. 2020. godine.

14 Federalni zavod za zapošljavanje (2018), Izvještaj o radu Federalnog zavoda za zapošljavanje za 2017. godinu, Sarajevo. Dostupno na: <http://www.fzzz.ba/ckFinderFiles/files/Izvjestaji/Izvjestajoradu2017.pdf>, pristupljeno 27. 5. 2019. godine.

2020. godine, te godišnjeg akcionog plana zapošljavanja Republike Srpske za dotičnu godinu. Dodatno, godišnji programi usklađuju se s Programom ekonomskih reformi i drugim strateškim dokumentima Republike Srpske (omladinska politika, strateški dokumenti iz oblasti poduzetništva, strategije obrazovanja i dr.).

Iako se programi definišu na osnovu strateških dokumenata koji sadrže ciljeve iz oblasti ekonomskog i društvenog razvoja, čime doprinose ekonomskim reformama na nivou pripadajućih administrativnih jedinica i BiH, ne postoji sistem mjerenja ostvarenja eksplicitnog doprinosa programa planiranim ekonomskim reformama.

Programi zapošljavanja mladih na godišnjem nivou utvrđuju se na osnovu strateških dokumenata koji su usklađeni s programima ekonomskih reformi što ujedno implicira da i ostvaruju doprinos ekonomskim reformama usvojenim na svim nivoima vlasti. Međutim, nije definisan niti se provodi sistem mjerenja eksplicitnog doprinosa programa ekonomskim reformama na nivou pojedinačnih administrativnih jedinica u BiH ili cijele BiH. Neophodno je da se prilikom definisanja programa definiše i jasna povezanost sa strateškim dokumentom i definisanim indikatorima ostvarenja strateških ciljeva ili prioriteta te da se u sistem monitoringa i izvještavanja o programima uključi i analiza doprinosa realizaciji postavljenih indikatora u strateškim dokumentima ili programima ekonomskih reformi.

■ Aktivne politike zapošljavanja u Bosni i Hercegovini

Zavodi za zapošljavanje u BiH, prateći evropsku praksu u definisanju i implementaciji aktivnih politika zapošljavanja (APZ), realizuju usluge i mjere koje uključuju savjetovanje i podršku nezaposlenim osobama u traženju zaposlenja, finansijsku podršku poslodavcima da zaposle potrebne kadrove sa evidencije nezaposlenih, sheme usmjerene na kreiranje novih radnih mjesta, treninge za nezaposlene osobe i slično. Mjere se razlikuju među nadležnim entitetskim i Zavodom za zapošljavanje BDBiH, ujedno kao i izvori finansiranja za ove zavode. U strukturi mjera na svim nivoima najviše su zastupljene mjere subvencioniranja plaća i doprinosa. Mjere koje Federalni zavod za zapošljavanje uobičajeno provodi na godišnjem nivou obuhvataju: sufinansiranje zapošljavanja i sufinansiranje sticanja prvog radnog iskustva, program sufinansiranja samozapošljavanja za različite ciljne grupe, programe pripreme za rad (obuka, stručno osposobljavanje i usavršavanje), programe javnih radova te zajedničke programe sa drugim institucijama i ustanovama. Mjere se finansiraju iz sredstava Zavoda i kredita, odnosno Projekta zapošljavanja Svjetske banke.

Neke od tipičnih aktivnih mjera zapošljavanja koje provodi Zavod za zapošljavanje Republike Srpske su: podrška zapošljavanju u privredi, podrške zapošljavanju i samozapošljavanju posebnih ciljnih grupa, program zapošljavanja pripravnika, programi pripreme za rad, te zajednički programi u saradnji sa drugim institucijama i ustanovama. Aktivne mjere zapošljavanja na nivou Republike Srpske finansiraju se iz sredstava budžeta Republike Srpske, sredstava Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, donatorskih sredstava Vlade Republike Srbije (samo u 2018. i 2019. godini) i kredita Svjetske banke.

Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta uglavnom provodi mjere aktivne politike zapošljavanja koje su predviđene programom rada i mjere Vlade Brčko distrikta BiH koje su finansirane iz budžeta, a koje se provode kroz različite oblike podrške u vidu pripreme za tržište rada, podrške u zapošljavanju i samozapošljavanju, stručnog osposobljavanja, te različite programe u saradnji sa drugim institucijama i ustanovama. Aktivne mjere zapošljavanja na nivou Brčko distrikta BiH finansiraju se iz dva izvora, i to iz vlastitih sredstava Zavoda i Vlade Brčko distrikta BiH. Interesantno je da Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH nije korisnik kredita Svjetske banke.

■ **Prakse u analizama efikasnosti aktivnih politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini**

Iako postoje određeni pomaci, posebno s početkom realizacije kredita Svjetske banke, dosadašnje analize efikasnosti programa zapošljavanja u BiH, odnosno, konkretno aktivnih mjera zapošljavanja ukazuju na potrebu njihovog kontinuiranog unapređenja u svrhu osiguranja veće efikasnosti jer se, u većini slučajeva, ne uspostavljaju mjerljivi indikatori uspješnosti te je evaluacija efikasnosti uglavnom zasnovana na procjeni direktnih rezultata – npr., broj korisnika programa, odnos između planiranog i uključenog broja nezaposlenih osoba u programe i slično, a manje na nivou ishoda – npr., stanje zaposlenosti nakon proteka određenog vremena poslije završetka programa i uticaja u smislu dugoročnijeg doprinosa smanjenju stope nezaposlenosti, dodatnom zapošljavanju i slično (Markuš i Omerović, 2019b)^[15].

Ured za reviziju institucija u svom izvještaju od prije osam godina konstatuje da se kroz fazu planiranja programa koje je implementirao Federalni zavod za zapošljavanje ne uspostavljaju mjerljivi indikatori uspješnosti, ni željeni rezultat, što rezultira otežanom ocjenom uticaja, te da postignuti rezultati moraju opravdati iznos uloženi sredstava.^[16]

Komparativna poređenja javnih službi za zapošljavanje provedena od Regionalnog vijeća za saradnju (RCC), zaključuju da je neophodno provoditi rigidne evaluacije kako bi se provele efikasnije aktivne politike zapošljavanja. Ovo posebno dolazi do izražaja zbog ograničenog budžeta za realizaciju mjera. Prema RCC-u, nije samo potrebno da se vrše evaluacije, već i da njihovi rezultati budu podrška donošenju novih politika. Neophodno je da se koriste testne mjere prije nego što se uvedu u široku primjenu. Rezultati evaluacija trebaju da budu prilagođeni korisnicima, te da utiču na kreatore politika u smislu usavršavanja budućih programa.^[17]

S početkom realizacije kredita Svjetske banke, posljednjih nekoliko godina krenulo se sa rigidnijim evaluacijama. Evaluacija programa zapošljavanja "Prilika za sve" u Federaciji Bosne i Hercegovine provedena 2018. godine, u okviru napora Svjetske banke, predstavlja, kako je navedeno u dokumentu, "prvi ozbiljan pokušaj provođenja evaluacije u FBiH". Jedan od nalaza analize bio je da program "Prilika za sve" ima pozitivan uticaj i na vjerovatnoću i na intenzitet zaposlenosti, odnosno da učesnici programa imaju 21–23% veću vjerovatnoću da budu zaposleni 12 do 24 mjeseca kasnije u odnosu na uporedive tražioce posla koji nisu koristili program. Analiza heterogenosti otkrila je da su određene grupe tražilaca posla ostvarile veće koristi od programa nego ostale grupe – veći uticaj je bio na starije radnike (dobi od 40 i više godina), posebno na one koji su bliže penziji (dobi od 55 do 65), dugoročno nezaposlene i radnike s niskim kvalifikacijama. Međutim, analiza je naglasila da su rezultati osjetljivi na periode poređenja – promjenom referentne tačke dugoročni rezultati se mijenjaju pa je potrebna daljnja analiza da bi se bolje razumjeli dugoročni efekti modela^[18].

Rigorozna evaluacija efekta mjere "Vaučer za posao 2014." Federalnog zavoda za zapošljavanje provedena je 2019. godine u okviru projekta USAID MEASURE i ukazala je na to da se program pokazao kao vrlo uspješna mjera u prelasku nezaposlenih osoba na nesubvencionirano zapošljavanje te da je FZZZ usvojio većinu preporuka, što dokazuje spremnost institucija da unaprijede programe.^[19]

Prije ove dvije evaluacije, posljednja evaluacija koja je rađena datira iz 2001. (Benus et al., 2001), a evaluiran je projekt demobilizacije i reintegracije.

15 Markuš, R. and Omerović, M. (2019), Effectiveness of active employment measures in supporting self-employment in Federation of Bosnia and Herzegovina. IMR 2019: 15th International Conference on Interdisciplinary Management Research, Opatija 16-18 May 2019. Conference proceedings, pp. 255–274.

16 Ured za reviziju institucija (2012), Upravljanje Programom zapošljavanja mladih, Sarajevo.

17 Oruč, N. (2018), Benchlearning initiative among Public Employment Services of the Western Balkan Country.

18 Interni dokument Svjetske banke rađen za potrebe Vlade Federacije BiH

19 Udruženje PREMISA (2018), Evaluacijski izvještaj: Evaluacija izvedbe i efekta programa —Vaučer za posao 2014. Sarajevo.

Prema izvještaju Beogradske otvorene škole iz 2018. godine, u Bosni i Hercegovini evaluacije APZ-a najčešće su opisne i uzimaju u obzir samo osnovne indikatore važne za uspjeh implementacije mjere, npr., odnos između planiranog i uključenog broja nezaposlenih osoba u programe, koliko je korisnika programa bilo zaposleno nakon završetka programa i/ili ugovorne obaveze poslodavca i sl. Evaluacije se obavljaju najčešće odmah nakon realizacije programa, npr., šest mjeseci poslije njegovog završetka. Ne postoji sistemsko, na naučnim metodologijama zasnovano evaluiranje APZ-a.^[20]

3.3. Programi zapošljavanja koji su predmet analize

Imajući u vidu da su empirijski nalazi iz recentne naučne i stručne literature favorizovali samozapošljavanje kao efikasnu mjeru za ugrožene grupe na tržištu rada (Caliendo, 2016; Caliendo i Kunn, 2012), u svrhu provođenja analize efikasnosti programa zapošljavanja mladih, uzorkovane su tri aktivne mjere zapošljavanja usmjerene na mlade i samozapošljavanje, i to za svaki zavod za zapošljavanje po jedna:

- Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u 2018. godini Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske
  - Poduzetništvo za mlade 2018. Federalnog zavoda za zapošljavanje
  - Program samozapošljavanja 2014. Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH
- **Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u privredi Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske**

Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u privredi Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske bio je jedna od aktivnih mjera zapošljavanja koje je Zavod proveo u 2018. godini, ukupne planirane vrijednosti 1.725.000 KM.

- U 2018. godini Programom je bilo predviđeno zapošljavanje i samozapošljavanje 408 osoba sa evidencije Zavoda uz uslov da su aktivni tražioci zaposlenja, i to za finansiranje samozapošljavanja 93 osobe u iznosu od 5.000,00 KM po jednoj nezaposlenoj osobi. Ukupan uloženi iznos bio je 465.000 KM.
- Finansiranje zapošljavanja kod poslodavaca osoba iz ciljne grupe Programa za 315 osoba, 4.000 KM po jednoj osobi, što ukupno iznosi 1.260.000 KM.

Ciljne grupe Programa obuhvatale su:

1. žene žrtve porodičnog nasilja, žene u ruralnim područjima i
2. osobe kojima nedostaju do tri godine staža osiguranja za sticanje uslova za starosnu penziju.

Komponenta Programa koja se odnosila na samozapošljavanje predmet je evaluacije u okviru ove analize. Važno je naglasiti da su svi korisnici mjere morali proći obuku o vođenju biznisa, organizovanu od Zavoda ili neke druge organizacije koja pruža takvu obuku.

Sredstva za samozapošljavanje odobravana su bespovratno, a doznačavanje sredstava se vršilo tako da je 70% ugovorenog iznosa isplaćeno po potpisivanju ugovora, dok se preostalih 30% isplaćivalo nakon isteka ugovorenog perioda od 12 mjeseci ukoliko korisnik ispunjava obaveze iz ugovora.

20 Duković-Milović, J. (2018), Active Labour Market Measures for Youth Employment – Key Policy Challenges in the Western Balkans, Beogradska otvorena škola, Beograd. Dostupno na: https://www.web4yes.eu/uploads/Aktivne%20mjere%20trzista%20rada%20za%20zaposljavanje%20mladih%20na%20zapadnom%20Balkanu_BHS.pdf, pristupljeno 20. 12. 2020. godine, str. 12.

■ **Mjera Federalnog zavoda za zapošljavanje Poduzetništvo za mlade 2018.**

Mjera Poduzetništvo za mlade jedna je od mjera u okviru programa sufinansiranja samozapošljavanja Start up 2018, koji je Federalni zavod za zapošljavanje realizovao u 2018. godini u saradnji s kantonalnim službama za zapošljavanje. Za realizaciju programa bila su predviđena sredstva u iznosu od 2.000.000 KM. Cilj mjere bio je podsticanje osoba sa evidencije nezaposlenih u Federaciji BiH na samozapošljavanje, pokretanjem djelatnosti, kao i na zapošljavanje drugih osoba sa evidencije nezaposlenih u tim djelatnostima.

Mjera Poduzetništvo za mlade odnosila se na sufinansiranje samozapošljavanja mladih, dobi do 30 godina, bez obzira na spol, radno iskustvo i stepen obrazovanja. Zavod je mladima, tj. korisnicima sredstava s kojima zaključi ugovor o sufinansiranju samozapošljavanja u svim djelatnostima u narednih 12 mjeseci isplaćivao podsticajna sredstva, i to u iznosu od 390 KM (mjesečno). Na ime troškova pokretanja djelatnosti (registracija, ljekarsko uvjerenje, taksa, materijal, oprema/sredstva za rad i sl.) isplaćivano je /refundirano 200 KM.

Program je bio kombinovan sa još jednom mjerom, pa ukoliko je korisnik u okviru registrovane djelatnosti zaposlio drugu osobu, prijavljenu na evidenciju nezaposlenih prije dana podnošenja prijave na Javni poziv, mjesečno su mu se isplaćivala/refundirala sredstva u iznosu od po 330 KM po novozaposlenoj osobi, bez obzira na dob, radno iskustvo i stepen obrazovanja u trajanju od 6 mjeseci.

Specifikum ovog programa, ujedno i mjere Poduzetništvo za mlade jest da je Javni poziv za učešće u programu objavljen putem web-portala www.fzzz.ba i objavljiavao se u nekoliko navrata tokom 2018. godine a u okviru ukupno predviđenih sredstava za program. Nezaposlena osoba, putem linka na web-portal: www.fzzz.ba, u elektronski obrazac prijave unosi lične podatke i podatke o poslovnoj ideji koju namjerava realizirati, te eventualno podatke o osobama koje želi zaposliti, a nakon izvršene prijave, i to najkasnije u roku od 60 dana, osoba, aplikant treba Službi dostaviti odštampan i svojeručno potpisan *Obrazac prijave* uz prateću dokumentaciju (registracija poslovnog poduhvata, poreski broj).

■ **Program samozapošljavanja na području Brčko distrikta BiH 2014.**

Program samozapošljavanja na području Brčko distrikta BiH mjera je aktivne politike zapošljavanja koja se u Brčko distriktu provodila u toku 2014–2017. godine (24 mjeseca počevši od januara 2015) u saradnji sa Vladom Brčko distrikta BiH. Mjera se odnosi na sufinansiranje pokretanja vlastitog biznisa za osobe sa aktivne evidencije Zavoda, svih stepena obrazovanja. Uslov za biznise je da budu iz djelatnosti proizvodnje, zanatstva i uslužnog zanatstva. Uz opće uslove uslov je bio i da su korisnici uspješno prošli edukaciju iz oblasti poduzetništva u okviru aktivnosti na realizaciji USAID Sida GOLD projekta. Ukupno planirana sredstva za realizaciju Programa iznosila su 410.000 KM. Iznos sredstava po jednom aplikantu zavisio je od poslovnog plana, ali nije mogao preći 20.000 KM.

Specifikum ovog programa jest da je realizovan u saradnji sa međunarodnom organizacijom, te da je, pored finansijskih podsticaja, kao uslov postavljena obuka iz oblasti poduzetništva koja je trajala devet dana (tri modula po tri dana).

Obaveze korisnika sredstava bile su da dvije godine poslije datuma izdavanja sudskog rješenja o osnivanju poslovnog subjekta aktivno obavljaju djelatnost za koju su registrovani, te da izmiruju sve obaveze koje imaju po osnovu poreza i doprinosa.

Možemo zaključiti da su tri analizirane mjere definisane na sličnim osnovama, a svaka od njih je imala svoje specifikume, što daje dobru osnovu za kolegijalno poređenje, odnosno unapređenje na osnovu iskustava drugih službi. Za sve analizirane mjere ukupan iznos planiranih sredstava je 2.875.000 KM.

Tabela 2. Planirani iznosi za realizaciju programa

Program	Planirani iznos sredstava za realizaciju programa (KM)
Program samozapošljavanja ciljnih kategorija RS-a 2018.	465.000
Poduzetništvo za mlade 2018.	2.000.000
Program samozapošljavanja BDBiH 2014.	410.000
UKUPNO	2.875.000

Za potrebe provođenja analize uzorkovana su tri programa usmjerena na samozapošljavanje, i to na nivou FBiH, RS-a i BDBiH, ukupne vrijednosti 2.875.000 KM.

■ 4. Nalazi istraživanja

4.1. Rezultati, uspješnost i efekti programa

■ Analiza strukture korisnika

Programi zapošljavanja mladih su sve zastupljeniji u Bosni i Hercegovini. Tako, naprimjer, u Republici Srpskoj, udio programa zapošljavanja mladih u ukupnim aktivnim mjerama zapošljavanja u 2017. godini iznosio je 28,7% i za njih je bilo izdvojeno 3.078.030 KM, dok je taj procent u 2019. godini iznosio 42,45%, odnosno, bilo je izdvojeno 12.836.126 KM. Na području Federacije BiH u protekle tri godine, udio programa usmjerenih na zapošljavanje mladih kretao se između 27 i 29%, s tim što su mladi mogli učestvovati i u drugim mjerama koje nisu bile vezane za dob nezaposlene osobe.

Interes za programe zapošljavanja je izuzetan i u sva tri uzorkovana programa – broj podnesenih aplikacija bio je značajno veći nego broj odobrenih aplikacija ali i dostupnih planiranih sredstava.

- Na analizirani program ZZZRS-a ukupan broj prijava za komponentu samozapošljavanja bio je 203, dok je odobreno 90 aplikacija i dodijeljeno je 450.000 KM krajnjim korisnicima.
- U slučaju Brčko distrikta BiH broj podnesenih prijava je skoro 400% veći u odnosu na broj odobrenih aplikacija. Programom je podržano 29 osoba, sa ukupnim iznosom sredstava od 410.000 KM. Dvije godine nakon ugovorenog perioda praćenja, zaključno sa 31. 12. 2019. godine, 12 korisnika je bilo aktivno.
- U FZZZ-u aplikanti su se mogli prijavljivati putem web-stranice do isteka raspoloživih sredstava, te nije ni bilo moguće prekoračiti broj otvorenih mjesta za prijave. FZZZ je u realizaciju mjere Poduzetništvo za mlade do kraja 2018. godine uključio 327 mladih osoba, s kojima su zaključeni ugovori ukupne vrijednosti 1.343.286 KM (realizovano je 67,2% sredstava), od kojih je 248 osoba registrovalo djelatnost, a 79 zaposleno u tim djelatnostima. Od ukupnog broja osoba obuhvaćenih ovom mjerom 115 ili 35,16% bile su žene. Prema obrazovnoj strukturi, najviše je osoba sa srednjom stručnom spremom (174 ili 53,21%), te kvalifikovanih osoba (91 ili 27,82%). Prosječna dob sufinansiranih osoba je 27 godina, a u prosjeku su bile nezaposlene 24 mjeseca.^[21]

Ukoliko se posmatra spolna struktura korisnika, može se zaključiti da muškarci u većoj mjeri apliciraju i koriste programe samozapošljavanja. Naime, u Brčko distriktu BiH, u okviru Programa samozapošljavanja 2014, čak 86% korisnika su muškarci, dok je taj procent u okviru programa Poduzetništvo za mlade 65%. Spolna nejednakost u provođenju poduzetničkih aktivnosti nije iznenađujuća, jer i istraživanje u okviru Globalnog monitora poduzetništva (Global Entrepreneurship Monitor) za 2018. godinu ukazuje na to da mnoge ekonomije širom svijeta nemaju spolnu jednakost u poduzetničkim aktivnostima, posebno u Evropi i Sjevernoj Americi (Bosma i Kelley, 2018)^[22].

21 Federalni zavod za zapošljavanje (2019), Izvještaj o radu Federalnog zavoda za zapošljavanje za 2018. godinu, Sarajevo. Dostupno na: http://www.fzzz.ba/ckFinderFiles/files/Izvjestaji/SKMBT_C224e19032015300.pdf, pristupljeno 27. 5. 2020. godine, str. 9.

22 Bosma, N. And Kelley, D. (2018), Global Entrepreneurship Monitor, 2018/2019 Global report, GERA.

S obzirom na specifičnost Programa samozapošljavanja i zapošljavanja ciljnih kategorija u privredi u Republici Srpskoj, svi korisnici Programa su osobe ženskog spola. Zaključak koji se nameće je da se rodne nejednakosti mogu adresirati upravo ovakvim programima, dijelom kroz podršku konkretnim poduzetnicima, a dijelom kroz promovisanje žena kao uspješnih voditeljica biznisa.

Dobnom strukturom korisnika programa u RS-u i BDBiH, preovladavaju osobe u dobi između 36 i 45 godina, a osobe u dobi između 18 i 25 godina u slučaju programa Poduzetništvo za mlade.

Struktura i karakteristike korisnika uzorkovanih programa dati su u tabeli 3.

Tabela 3. Struktura i karakteristike korisnika uzorkovanih programa

	Poduzetništvo za mlade 2018. FBiH	Program samozapošljavanje ciljnih kategorija RS-a 2018.	Program samozapošljavanja BDBiH 2014.
SPOL			
Muškarci	260	0	25
Žene	140	90	4
Žene (udio)	34,91%	100%	4,55%
DOB			
18–25 godina	191	9	1
26–35 godina	179	12	6
36–45 godina	8	18	4
46–55 godina	11	10	4
56–65 godina	7	8*	1*
Godine starosti (prosjek)	26,8	40,38	39,59
OBRAZOVANJE			
Nekvalifikovani	5%	0	13,79%
Osnovna škola	0,25%	1,92%	0
Srednja škola (III i IV stepen)	82,25%	82,69%	68,96%
Viša škola	1,5%	1,92%	3,45%
Fakultet	10,75%	13,46%	13,79%
DUŽINA BORAVKA NA EVIDENCIJI ZAVODA			
Prosječan broj mjeseci	24,18	88	91

Većina korisnika nema visoko obrazovanje (84% i više). I dok je u FBiH i BDBiH ravnomjernija raspodjela po nivoima obrazovanja, u RS-u većina učesnika ima završenu srednju školu (čak 82,7%). Sa druge strane, u FBiH i BDBiH veći udio učesnika je nekvalifikovan ili ima završenu osnovnu školu.

Udio korisnika sa visokom stručnom spremom (VSS) se kreće od 10,75% u FBiH do 13,79% u RS-u. Navedena obrazovna struktura korisnika implicira da nezaposleni sa VSS-om u manjoj mjeri koriste programe zapošlja-

vanja mladih usmjerene na podršku samozapošljavanju i da se najveći broj korisnika odnosi na korisnike sa srednjom stručnom spremom (SSS). Ovo može biti pokazatelj i tzv. poduzetništva iz nužnosti, koji je karakterističan za BiH, a značajno umanjuje dugoročnu i razvojnu perspektivu biznisa.

Naime, nužnost kao motiv za pokretanje biznisa odnosi se na činjenicu da osobe pokreću biznise jer nemaju mogućnosti za zaposlenje, dok se poduzetništvo iz prilike veže za uočene prilike u okruženju i mnogo je svojstvenije osobama sa višim nivoima obrazovanja te se često veže za biznis iz oblasti visokih tehnologija i sl.

Analiza karakteristika korisnika programa koje se odnose na prosječno trajanje nezaposlenosti ukazuje na to da je u slučaju programa u BDBiH i RS-u prosječno trajanje nezaposlenosti oko 90 mjeseci, a da je taj broj znatno manji kod učesnika u FBiH (24 mjeseca), što je i očekivano s obzirom na činjenicu da su isključivo mladi ciljna populacija programa implementiranog u FBiH.

■ Utrošena sredstva

Završna razmatranja analize strukture i broja korisnika pokazuju da u slučaju FZZZ-a i RS-a nisu utrošena sva planirana sredstva za realizaciju programa. Tako, npr., za mjeru Poduzetništvo za mlade čak 656.814 KM nije utrošeno.

U tabeli 4 dat je pregled planiranih i realizovanih sredstava za realizaciju uzorkovanih programa, kao i broja podnesenih i odobrenih aplikacija.

Tabela 4. Pregled planiranih i realizovanih sredstava i broja podnesenih i odobrenih aplikacija u okviru uzorkovanih programa

Program	Planirani iznos sredstava za realizaciju programa	Realizovani iznos sredstava za realizaciju programa	%	Broj podnesenih aplikacija	Broj odobrenih aplikacija	%
Program samozapošljavanje ciljnih kategorija RS-a 2018.	465.000	450.000	96,8%	230	93	40,4%
Poduzetništvo za mlade 2018.	2.000.000	1.343.286	67,2%	523	400	76,5%
Program samozapošljavanja BDBiH 2014.	410.000	410.000	100%	115	29	25,2%
UKUPNO	2.875.000	2.203.286	76,6%	858	519	60,5%

Jedan od razloga za neutrošena sredstva svakako se može tražiti i u činjenici da mjera usmjerena na podršku samozapošljavanju podrazumijeva formalnu registraciju biznisa, redovno izmirenje poreza i doprinosa i slično, a, sa druge strane, često se dese nepredviđene okolnosti bilo u poslovnom okruženju potencijalnog korisnika bilo u privatnom životu, što može uzrokovati odustajanje od mjere.

Razlozi mogu biti višestruki, a dva koja se nameću na osnovu anketiranja učesnika u mjeri jesu da obuka na

adekvatan način pripremi učesnike za izazove koji ih očekuju, te da se kroz obuku poduzetnici povezuju i umrežavaju. Drugi mogući uzrok je motiv nužnosti, koji karakteriše manji poduzetnički potencijal, ali i napuštanje biznisa od poduzetnika nakon što uoči dobru priliku za zaposlenje kod poslodavca.

■ **Struktura osnovanih poslovnih poduhvata i uticaj programa na nezaposlenost**

U nastavku se analizira efikasnost uzorkovanih programa zapošljavanja kroz uticaj na otvaranje novih radnih mjesta, dodatno zapošljavanje, vjerovatnoću zaposlenja i, šest mjeseci nakon završetka programa, povećanje mjesečnog dohotka domaćinstva kroz osiguranje zaposlenja i sl.

Kroz subvencije u okviru analiziranih programa zapošljavanja direktno je zaposleno 519 osoba uz dodatnih 327 dodatno zaposlenih, što implicira da je kroz programe zaposleno ukupno 846 osoba.

U februaru 2018. u FBiH (mjesecu kada je otvoren poziv za učešće u programu) bilo je 348.639 zvanično registrovanih nezaposlenih osoba. S obzirom na to da je putem programa Poduzetništvo za mlade direktno i indirektno zaposleno 694 osoba, to je imalo za posljedicu da se nezaposlenost u FBiH smanji za 0,2%.

Zvaničan broj nezaposlenih u BDBiH u septembru 2014. godine kada je poziv za učešće u programu objavljen na evidenciji Zavoda iznosio je 12.170. Kako je kroz analizirani Program samozapošljavanja zaposleno 40 osoba, navedeno implicira da je realizacija Programa rezultirala smanjenjem zvanične nezaposlenosti za 0,33%.

Nešto skromniji učinak na ukupnu nezaposlenost imao je analizirani Program ZZZRS-a. U martu 2018. godine kada je otvoren poziv za učešće u Programu na evidenciji Zavoda za zapošljavanje RS-a nalazile su se 113.429 nezaposlene osobe. U sklopu Programa direktno i indirektno su zaposlene 142 osobe, što implicira doprinos smanjenju nezaposlenosti za samo 0,0125%.^[23]

U kontekstu doprinosa smanjenju stope nezaposlenosti, realizovani programi nisu vidno doprinijeli smanjenju stope nezaposlenosti u FBiH – za 0,2%, BDBiH – za 0,33% i RS-u – za 0,0125%, ali oni svakako utiču na dinamiziranje i fleksibilnost lokalnih ekonomija, kao i na smanjenje broja nezaposlenih iz ciljnih kategorija, što se najbolje može vidjeti analizom mikropodataka.

Prosječan broj zaposlenih u poslovnim subjektima osnovanim kroz programe je dva u FBiH i RS-u, dok je u BDBiH taj broj nešto veći od tri, ali je i iznos sredstava koja su dodjeljivana u Brčkom trostruko veći. Najviše zaposlenih u jednom poslovnom poduhvatu je kroz program u FBiH (9), dok su u RS-u i BDBiH najveći poslovni poduhvati imali 5 i 7 zaposlenih, respektivno. Dakle, radi se o malim biznisima i malim preduzećima.

U FBiH, skoro 3/4 poslovnih subjekata je osnovano u uslužnom sektoru, dok je procent onih u proizvodnji 15,25% a u poljoprivredi 10%. U RS-u, 60% korisnika je osnovalo biznise, u poljoprivrednom sektoru čak 31% i 9% u proizvodnji.

U BDBiH osnovane firme posluju u proizvodnji i sektoru usluga u skoro jednakom omjeru (oko 52% u proizvodnji i 48% u uslugama).

Za ilustraciju, prema podacima Agencije za statistiku BiH, u 2018. godini 2,5% aktivnih firmi registrovano je u poljoprivredi, 21,1% u proizvodnji i preostalih 76,4% u sektoru usluga.

23 Broj indirektno kreiranih radnih mjesta u RS-u i BDBiH je zasigurno i veći, ali u anketiranju nisu učestvovali svi korisnici sredstava.

Tabela 5. Pregled karakteristika poslovnih poduhvata osnovanih kroz podršku u okviru uzorkovanih programa zapošljavanja

<i>Podaci o osnovanim poslovnim poduhvatima</i>	Poduzetništvo za mlade 2018. FBiH	Program samozapošljavanje ciljnih kategorija RS-a 2018.	Program samozapošljavanja BDBiH 2014.
ZAPOSLENI			
Broj zaposlenih (ukupno)	694	142	40
Prosječan broj zaposlenih	2,07	2,09	3,36
PODRUČJE DJELATNOSTI			
Poljoprivreda	10,00%	31,11%	0
Proizvodnja	15,25%	8,89%	51,72%
Usluge	74,75%	60%	48,28%

Planirana sredstva za realizaciju programa u potpunosti su utrošena samo u slučaju programa na nivou BDBiH, dok na nivou FBiH i RS-a sredstva nisu u potpunosti utrošena, što implicira potrebu unapređenja provođenja programa.

Nalazi analize ukazuju na to da se muškarci u većoj mjeri prijavljuju i koriste programe zapošljavanja mladih. Najveći broj korisnika programa ima SSS, dok se udio korisnika sa VSS-om kreće između 10,75% u FBiH do 13,79% u RS-u, što može biti i jedan od indikatora poduzetništva iz nužnosti.

Formirani poslovni subjekti u okviru programa su mala preduzeća, odnosno subjekti male privrede (najveći broj zaposlenih u poslovnom poduhvatu jednog korisnika je devet), dok prosječan broj zaposlenih iznosi dva. Također, sektorskom strukturom poslovnih poduhvata korisnika programa preovladavaju biznisi iz uslužnog sektora.

Pored direktnog zapošljavanja, programi zapošljavanja mladih ostvaruju dodatne efekte koji se ogledaju u dodatnom broju novootvorenih radnih mjesta u poslovnim poduhvatima podržanih korisnika.

■ Evaluacija uticaja

S obzirom na dostupne podatke o kontrolnoj grupi, procjenu je jedino bilo moguće izvršiti za program Poduzetništvo za mlade u FBiH, i to samo šest mjeseci nakon implementacije programa. Pored direktnog zapošljavanja korisnika programa, provedena analiza ukazala je na to da programi zapošljavanja imaju pozitivan efekt na vjerovatnoću zaposlenja i šest mjeseci nakon završetka programa. Prema rezultatima analize, učestvovanje u programu povećava vjerovatnoću zaposlenja mladih ljudi za čak 34,3% (tabela 6).

Tabela 6. Uticaj programa na vjerovatnoću zaposlenja nakon fiksnog broja mjeseci po završetku programa

	Zaposlen šest mjeseci nakon implementacije programa	
Tretman	0,3433	***
(standardna greška)	0,0374	
Srednja vrijednost tretmana	0,726	
Srednja vrijednost kontrole	0,345	
Tretman kao % srednje vrijednosti kontrole	78,40	
Broj opservacija	15.031	

Napomena: Kontrolne varijable su spol, dob, nivo obrazovanja, trajanje posljednjeg perioda nezaposlenosti i broj perioda nezaposlenosti prije programa. Abadie–Imbens (2006) standardne greške u zagradama. Korišteno je precizno uparivanje po diskretnoj varijabli (žene) (teffect komanda u programu STATA uz ematch opciju samo za žene). Uzorkovani program: Poduzetništvo za mlade 2018, FBiH.

Koeficijent prezentiran u tabeli predstavlja prosječnu razliku između tretirane grupe i kontrolne grupe u procentnim poenima u vjerovatnoći zaposlenja, i to kad kontrolna grupa ima slične posmatrane karakteristike kao tretirana. Na osnovu podataka iz tabele 6, uočava se da je skoro 72,6% učesnika programa iz uzorka bilo zaposleno, dok je taj procent oko 34,5% u kontrolnoj grupi. Drugim riječima, učesnici u programu šest mjeseci nakon implementacije programa imaju za 78,4% veću vjerovatnoću da budu zaposleni nego pripadnici kontrolne grupe. Pozitivan efekt programa na vjerovatnoću zaposlenosti mladih u skladu je sa nalazima iz literature (Betcherman, Daysal i Pages-Serra 2010)^[24], prvenstveno sa ostalim programima u BiH (Balavac i Posada, 2019)^[25].

Rezultati analize pokazuju pozitivan uticaj programa poduzetništva na vjerovatnoću zaposlenja, što je i očekivano i u skladu sa rezultatima evaluacija sličnih programa u literaturi, ali i BiH. No, zbog veoma limitiranog pristupa podacima ali i nedovoljno proteklog vremena od završetka programa, treba imati u vidu da je riječ o kratkoročnim rezultatima, a da bi se govorilo o stvarnim učincima programa, bilo bi neophodno provesti analizu s podacima u dugom roku (tj., bar dvije godine nakon završetka implementacije programa). Literatura ukazuje na to da je stopa preživljavanja *start-up* projekata u kratkom roku (jedna do dvije godine nakon osnivanja) veoma visoka, dok se u dugom roku (dvije godine nakon **što** je *start-up* počeo sa radom) stopa preživljavanja znatno smanjuje. Zato je veoma važno kontinuirano pratiti efekte, posebno u dugom roku, što je i jedna od preporuka ove analize. Također, postoji mogućnost da firme koje su primile subvenciju “istisnu” s tržišta već postojeće firme, što bi također trebalo biti predmet analize u budućnosti.

Pored toga, detaljniji podaci omogućili bi i bolji uvid u ishode zaposlenja, prije svega u različite aspekte koji ukazuju na intenzitet zaposlenja, što bi trebao biti naredni korak u analizi.

24 Betcherman, G., N., Daysal, M. and Pagés, C. (2010), Do employment subsidies work? Evidence from regionally targeted subsidies in Turkey, *Labour Economics*, 17 (4), pp. 710–722.

25 Balavac, M. and Posadas, J. (2019), Evaluation of the Employment Program Opportunity for All of the Federation of Bosnia and Herzegovina, World Bank Policy note.

Pored zapošljavanja mladih, programi zapošljavanja imaju pozitivan efekt na vjerovatnoću zaposlenja i šest mjeseci nakon završetka programa. Skoro 93% učesnika programa Poduzetništvo za mlade 2018. bilo je zaposleno šest mjeseci nakon završetka programa, dok je taj procent oko 48% u kontrolnoj grupi. Možemo zaključiti da su programi pomogli i održivosti korisnika na tržištu rada, odnosno da učesnici programa imaju značajno veće šanse da ostanu u zaposlenju od onih sa istim karakteristikama, a koji nisu koristili program.

Međutim, za kvalitetniji uvid neophodno je provesti analizu s podacima u dugom roku (minimalno dvije godine nakon završetka implementacije programa) te steći uvid u ishode zaposlenja, odnosno različite aspekte koji ukazuju na intenzitet zaposlenja, što je preporuka za buduća istraživanja.

4.2. Faktori uspjeha

S aspekta efikasnosti kao faktora uspjeha AMZ-a, potrebno je istaknuti da se decentralizacija BiH, te programi koji se realizuju na različit način mogu uzeti kao prednost jer ostavljaju dosta prostora za kolegijalna učenja. Naime, iako se tri programa bave rješavanjem problema nezaposlenosti na isti način kroz podsticanje samozapošljavanja, ipak postoje velike razlike u ovim programima. Uspješnost i dalekosežnost efekata aktivne politike zapošljavanja uglavnom zavisi od tri faktora:^[26]

1. ispravnog ciljanja nezaposlenih osoba i/ili osoba koje traže bolji posao,
2. efikasnosti provođenja planiranih mjera i
3. raspoloživih finansijskih sredstava za realizaciju mjera APZ-a.

Iako su prva dva faktora važnija za neto efekte mjera, od nivoa raspoloživosti posljednjeg zavisit će krajnji dometi aktivne politike. Ovo posebno važi kada se u korpusu aktivne politike nalaze programi čiji su fiksni troškovi provođenja izrazito visoki.

■ Ciljne grupe

U 2017. godini, koja je prethodila implementaciji programa Poduzetništvo za mlade, u Federaciji BiH prosječan broj nezaposlenih osoba iznosio je 357.971, od čega 196.581 nezaposlenih žena (54,9%) i mladih u dobi do 30 godina 28,25%. Dakle, mladi do 30 godina činili su skoro 30% ukupnog broja nezaposlenih na području FBiH te time i jednu od prioritarnih ciljnih grupa AMZ-a FZZZ-a. Dodatno, mladi su iskazali veliki interes za programom Poduzetništvo za mlade (523 aplikacije) i pored niza drugih mjera koje je FZZZ usmjerio ka mladima u 2018. godini, te se može zaključiti da je program bio adekvatno ciljan, što je uticalo na njegov krajnji uspjeh.

Jedna od ciljnih grupa Programa zapošljavanja i samozapošljavanja u privredi 2018. ZZZRS-a bile su žene. Broj nezaposlenih žena u Republici Srpskoj u 2017. godini iznosio je 57.077, odnosno 49,9% od ukupnog broja nezaposlenih osoba. Zastupljenost nezaposlenih žena po filijalama ZZZRS-a je ravnomjerna, što je bila bitna implikacija za kreiranje ciljnih grupa AMZ-a Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske u 2017. uključujući i program koji je predmet analize. Uz podsticanje zapošljavanja žena, ciljna grupa je na osnovu analiza i potreba nezaposlenih osoba fokusirana na žene žrtve porodičnog nasilja, žene iz ruralnih područja i osobe kojima nedostaje do tri godine staža osiguranja za sticanje uslova za starosnu penziju. Izuzetan interes i broj aplikacija za mjeru, ali i ostvareni rezultati mjere ukazuju na pravilno i adekvatno ciljanje odabrane grupe.

²⁶ Marjanović, D. et al. (2016), Evaluacija paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz Budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Beograd, str. 27.

■ Provođenje programa

U kontekstu faktora uspjeha programa, analiziran je nivo informisanosti učesnika o samom programu, kontaktima sa službama za zapošljavanje, jasnoća izvještavanja i slično. Podaci su dobiveni od korisnika programa u RS-u i BDBiH s obzirom na to da kontakt-podaci učesnika u FBiH nisu bili dostupni autorima. Nalazi analize pokazuju da su predstavnici zavoda u najvećem broju slučajeva jednom kontaktirali i informisali korisnike programa (tada nezaposlene osobe na evidenciji nezaposlenih) o mogućnosti učešća u programu, i to 80,8% u slučaju korisnika u RS-u i 70,6% u BDBiH. Veoma mali procent korisnika u RS-u je kontaktiran četiri i više puta (oko 10%), dok je taj procent nešto veći u BDBiH (skoro 18%). Učesnici oba programa najčešće su dolazili do informacija putem ličnih kontakata (prijatelja/poznanika). Prijatelj/poznanik je bio osnovni izvor informacija o programima za čak 65% anketiranih ispitanika u BDBiH, te za 46% ispitanika u RS-u.

Postupak apliciranja za program i postupak izvještavanja o učešću u programu jasan je za većinu ispitanika (oko 70% ispitanika u RS-u i preko 80% u BDBiH).

Dakle, korisnici programa su dovoljno informisani o programima zapošljavanja koje provode zavodi za zapošljavanje, ali su prijatelji i poznanici u najvećoj mjeri bili izvor informisanja za korisnike, te je u narednom periodu potrebno unaprijediti kanale i nivo informisanja osoba sa evidencije nezaposlenih – prilagođeno pojedinim ciljnim grupama, kako bi se proširio obuhvat potencijalnih korisnika programa zapošljavanja.

U Federaciji BiH se na veoma interesantan način kombinuju različite mjere, kao npr., da se za zapošljavanje novog radnika dobijaju dodatna sredstva.

Na kraju, Brčko distrikt se odlučio na zajednički nastup sa USAID GOLD projektom, kroz koji učesnici aktivnih mjera dobijaju adekvatnu obuku za razvoj poslovnog plana i vođenje biznisa. U Republici Srpskoj je obuka također bila obavezan element realizacije Programa.

Ukoliko se uzme u obzir da samo sveobuhvatan sistem podrške (podrška u analizi izvodljivosti poslovne ideje, poduzetnička obuka, mentorstvo i stručna podrška u izradi poslovnog plana, finansijska podrška i mentorstvo u razvoju biznisa) mogu imati pozitivan uticaj – opstanak na tržištu početničkih poslovnih poduhvata i njihov daljnji razvoj kroz unapređenje proizvodnog/uslužnog procesa, međunarodno proširenje, povećanje broja zaposlenih i dr. (Markuš i Omerović, 2019), može se utvrditi da je obuka kao dio podrške unutar programa na nivou BDBiH i RS-a djelimično doprinijela uspjeha programa, ali da bi efekti bili zasigurno bolji kada bi programi sadržavali i podršku u vidu mentorstva i stručne podrške u svim fazama poduzetničkog procesa, posebno u njegovoj ranoj fazi.

■ Opstanak biznisa i cijena mjere

Iako deskriptivnom statistikom možemo utvrditi da je efikasnost programa Republike Srpske (54,4% aktivnih nakon godinu dana od otvaranja) i Federacije BiH (53,2% aktivnih nakon godinu dana od otvaranja) veća, dok se program realizovan u Brčkom čini kao najmanje efikasan, ipak treba uvažiti jednu veoma značajnu determinantu ovog poređenja. U Brčkom je program trajao 24 mjeseca, dok je u RS-u i FBiH to bilo duplo manje – po 12 mjeseci. Program u Brčkom je bio dva do tri puta skuplji po korisniku u poređenju sa druga dva programa. Dvije godine nakon ugovorenog perioda praćenja, zaključno sa 31. 12. 2019. godine, 12 od 29 podržanih poslodavaca posluje aktivno. Od 29 osoba koje su pokrenule vlastiti biznis, 7 se vratilo na evidenciju nezaposlenih osoba, a 5 osoba je pronašlo zaposlenje kod drugog poslodavca. Ovdje je potrebno naglasiti vremenski odmak, jer se radi o proteku vremena od pet godina, te je možda to jedini adekvatan vremenski odmak od realizacije mjere u slučaju ove analize.

Iznos raspoloživih sredstava za realizaciju AMZ-a bitan je za obuhvat broja korisnika, ali nije presudan za uspješnost programa na primjeru uzorkovanih programa. Tako, naprimjer, prosječan broj zaposlenih u biznisima osnovanim u sklopu mjere Poduzetništvo za mlade, za koju je bio dostupan najveći iznos sredstava (2.000.000 KM) je najmanji u odnosu na preostala dva programa, u kojima je bilo dostupno 465.000 KM, odnosno 410.000 KM. Iako efekti jesu različiti, ovakva situacija ne mora neophodno biti odlučujuća u procjeni kvaliteta programa. Razlozi bi mogli biti različiti, npr., u ciljanju korisnika programa ili u fokusu na kreiranje mikrobiznisa, odnosno obrta. Zbog toga je veoma važno na početku realizacije programa jasno definisati njegove ciljeve, te ih kvantifikovati. Markuš i Omerović (2019c) su analizirali povrat javnih prihoda od programa podrške poduzetništvu, što također može biti značajna stavka za evaluacije, ukoliko se postavi kao cilj na početku realizacije programa (Markuš i Omerović, 2019c)^[27].

Ono što se svakako postavlja kao istraživačko pitanje za daljnja razmatranja jest adekvatna visina dodijeljenih sredstava po jednom biznisu, te trajanje mjere. Da li bi promjene u dinamiziranju tržišta i efikasnosti mjere donijeli kraći programi, u kojima bi visina podsticaja ostala ista, ili duži programi, u kojima bi se visina podsticaja smanjila.

Iz sektorskog ugla, veću vjerovatnoću zaposlenja nakon završetka programa pokazuju korisnici koji su pokrenuli biznis iz oblasti uslužnih djelatnosti i biznisi sa većim brojem zaposlenih izuzev vlasnika, kao i biznisi koji su doprinijeli povećanju mjesečnog dohotka domaćinstva korisnika programa. Ovi nalazi su očekivani s obzirom na to da su poslovni poduhvati u oblasti uslužnih djelatnosti fleksibilniji i lakše prilagodljivi uslovima iz okruženja, a, sa druge strane, poslovni poduhvati sa većim brojem zaposlenih stvaraju pretpostavku veće održivosti biznisa.

Uspješnost i dalekosežnost efekata aktivne politike zapošljavanja uglavnom zavisi od tri faktora: (1) ispravnog ciljanja nezaposlenih osoba i/ili osoba koje traže bolji posao, (2) efikasnosti provođenja planiranih mjera i (3) raspoloživih finansijskih sredstava za realizaciju mjera APZ-a. Analizirani programi zapošljavanja adekvatno su ciljali odabrane grupe i programi su efikasni s aspekta broja podržanih korisnika, ali i održivosti poslovnih poduhvata nezaposlenih osoba koje su podržane u sklopu programa. Iznos sredstava dostupnih za realizaciju programa bitan je za dalekosežnost i obuhvat broja korisnika, ali nije presudan za uspješnost programa. Još jedan od faktora programa koji je doprinio njegovoj uspješnosti jeste i djelatnost biznisa koju su korisnici programa pokrenuli, a može se zaključiti i da je jedan od pozitivnih aspekata programa i poduzetnička obuka koja je bila sastavnim dijelom programa u RS-u i BDBiH. Ipak, neophodno je da službe za zapošljavanje osiguraju i mentorstvo i stručnu podršku u svim fazama poduzetničkog procesa, posebno u njegovoj ranoj fazi.

Također, možemo primijeniti analizu uticaja na različite podgrupe pojedinaca kako bismo ocijenili da programi imaju veći ili manji uticaj na neke od njih, što bi dalje službama moglo poslužiti za redizajn programa i prilagođavanje ciljnim grupama tamo gdje rezultati analize pokažu veću efikasnost programa. Analizu heterogenosti proveli smo ocjenjujući efekt programa posebno za dugoročno nezaposlene (nezaposlene duže od 12 mjeseci), za osobe koje nemaju formalno radno iskustvo, za različite nivoe obrazovanja pojedinaca, te samo za žene. Rezultati analize sumirani su u tabeli 7. Rezultati za žene detaljno su predstavljeni u cjelini 4.3.

27 Markuš, R. and Omerović, M. (2019), The rate of return on public investments into entrepreneurship development support programs, Economic and Social Development 44th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Split, Croatia, 19-20 September 2019, Conference proceedings ISSN 1849-7535, pp. 155-164.

Tabela 7. Analiza heterogenosti, Poduzetništvo 2018, FBiH

Zaposlen šest mjeseci nakon implementacije programa								
Podgrupe	Žene	Dugoročno nezaposleni	Dugoročno nezaposlene žene	Bez radnog iskustva	Bez radnog iskustva (žene)	Nekvalifikovani /Osnovna škola	Srednja škola	Visoka i viša škola
Tretman	0,3679***	0,2733***	0,3359***	0,3714***	0,4701***	0,5209***	0,2766***	0,324***
(standard na greška)	0,076	0,045	0,075	0,0426	0,0605	0,0603	0,049	0,1029
Srednja vrijednost tretmana	0,688	0,713	0,646	0,743	0,727	0,703	0,711	0,809
Srednja vrijednost kontrole	0,263	0,341	0,252	0,257	0,171	0,215	0,388	0,463
Tretman kao % srednje vrijednosti kontrole	139,90	69,82	121,48	133,75	312,33	230,46	50,29	91,91
Broj opservacija		15.031		4.446	3.055	3.818	8.498	1.437

Analiza heterogenosti pokazuje da je program najefikasniji za žene bez radnog iskustva i pojedince s nižim nivoom obrazovanja. Naime, šest mjeseci nakon završetka programa, žene bez radnog iskustva u tretiranoj grupi imaju veću vjerovatnoću zaposlenja za 47% nego oni u kontrolnoj grupi. Taj procent je još veći za niskokvalifikovane i pojedince sa završenom osnovnom školom i on iznosi 52%. Istovremeno, veličina ocijenjenih efekata programa nešto je manja od ocijenjenog efekta za cijeli uzorak kod dugoročno nezaposlenih osoba i osoba sa završenom srednjom školom.

Rodna dimenzija programa detaljnije je opisana u narednoj cjelini. Rezultati u tabeli 7 pokazuju da su ocijenjeni efekti za žene (žene, dugoročno nezaposlene žene i žene bez iskustva) nešto veći nego što je to slučaj sa cijelim uzorkom, ukazujući na veću efikasnost ove vrste programa kod žena. Identifikovane grupe (žene, slabije obrazovani i osobe (posebno žene) bez iskustva) za koje su subvencije efikasnije u skladu su sa nalazima u literaturi (Caliendo, 2016).

4.3. Rodna dimenzija programa zapošljavanja mladih

Prema definiciji Vijeća Evrope, "rodno odgovorno budžetiranje predstavlja uključivanje principa rodne ravnopravnosti u budžetske procese te rodno zasnovanu procjenu budžeta, uključivanje rodne perspektive na svim nivoima budžetskog procesa i prestrukturiranje prihoda i rashoda sa ciljem unapređenja rodne

ravnopravnosti".^[28] Kroz primjenu rodno odgovornog budžetiranja kao strategije kojom se uvodi princip posmatranja politika, mjera i aktivnosti javnih organa uprave iz rodne perspektive pomoću analize budžeta, nosioci implementacije programa zapošljavanja mladih, odnosno u ovom slučaju službe za zapošljavanje doprinijele bi povećanju ekonomičnosti, efikasnosti, efektivnosti i pravičnosti potrošnje dostupnih sredstava za dobrobit cijelog društva.

Nalazi analize definisani na osnovu intervjua s predstavnicima zavoda za zapošljavanje ukazuju na to da se rodno odgovorno budžetiranje prepoznaje kao značajno prilikom programiranja aktivnih mjera zapošljavanja. Ovaj aspekt predstavnici zavoda više posmatraju kao definisanje ciljne grupe usmjerene na osobe ženskog spola, i/ili davanje preferencija i prednosti, ili, pak, definisanje posebnog programa zapošljavanja prema ženama. U Republici Srpskoj analizirani program je ciljao žene, u Federaciji BiH postoje specijalne mjere i programi usmjereni na nezaposlene žene, dok na nivou Brčko distrikta BiH, kroz aktivne mjere zapošljavanja, bez obzira na izvor finansiranja, do sada nije bilo posebnog pristupa rodnom budžetiranju.

S obzirom na to da je rodno odgovorno budžetiranje mnogo više od prebrojavanja da li više žena ili muškaraca ima korist od određene javne potrošnje, u pristupu zavoda mogu se pronaći pozitivni pomaci i dobre prakse ka punom integrisanju rodno odgovornog pristupa u proces budžetiranja. No, i dalje je neophodna daljnja promocija i primjena ovog koncepta prilikom definisanja AMZ-a.

Rodno odgovorno budžetiranje prepoznaje se kao značajno prilikom definisanja programa zapošljavanja, ali je ono više fokusirano na definisanje ciljne grupe žena kao korisnika programa zavoda za zapošljavanje, što je dobra početna poluga ka punom integrisanju rodno odgovornog pristupa u proces budžetiranja aktivnih mjera zapošljavanja, a time i programa zapošljavanja mladih. Međutim, neophodna je daljnja promocija i primjena ovog koncepta prilikom definisanja AMZ-a uz istovremeno jačanje kapaciteta predstavnika zavoda i drugih implementatora programa zapošljavanja mladih u navedenoj oblasti.

Prethodno opisani nalazi analize i pristup rodno odgovornom budžetiranju u programima zapošljavanja mladih vidljivi su i kroz analizu spolne strukture ciljnih grupa programa.

Spolna struktura korisnika uzorkovanih programa različita je po pojedinim programima, što zavisi i od specifičnosti definisanih ciljnih grupa u okviru pojedinih programa. Tako, naprimjer, u okviru programa na nivou RS-a svi podržani korisnici su osobe ženskog spola, dok je taj udio u Federaciji BiH 34,91%. U Brčko distriktu BiH muškarci iskazuju značajno veći interes za učešće u programu, te je udio osoba ženskog spola među korisnicima programa na nivou ove administrativne jedinice u BiH 4,55%.

Ukoliko se posmatra doprinos programa zapošljavanja mladih segregaciji između žena i muškaraca u oblasti zanimanja, rezultati analize ukazuju na veći nivo rodne segregacije kod učesnika programa nego kod ostalih mladih koji učestvuju na tržištu rada. U svrhu analize navedenog aspekta uticaja programa zapošljavanja mladih, korištena je promjena u distribuciji segregacije zanimanja među korisnicima programa i u kontrolnoj grupi u različitim trenucima nakon početka programa. U tabeli 8 prikazana je struktura zaposlenosti po sektorima učesnika svih programa koji su bili u fokusu analize.

28 Stručna grupa za rodno budžetiranje, Vijeće Evrope (2005).

Tabela 8. Procentualna distribucija frekvencije učesnika u programima zapošljavanja u FBiH, RS-u i BD-u po sektorima zaposlenja

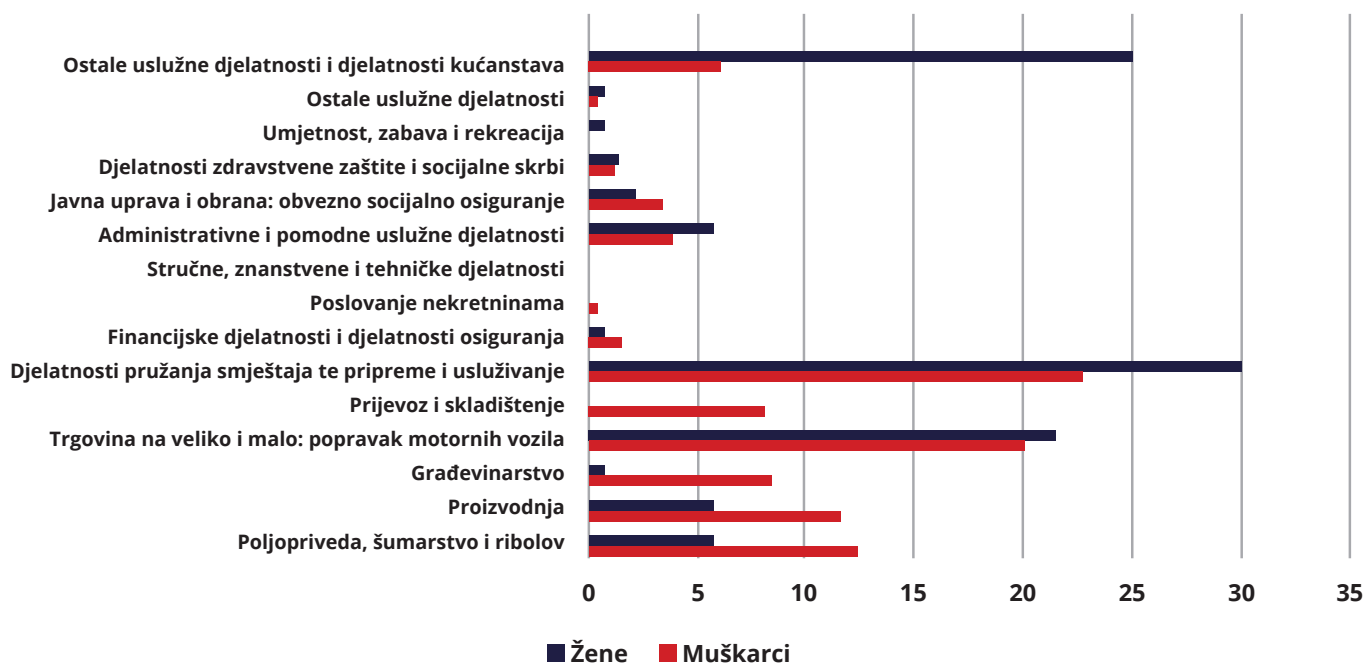
Sektori	FBiH – vlasnik		FBiH – zaposlenik		RS		BD	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Poljoprivreda	15,46%	7,87%		1,96%	X	31,11%		
Proizvodnja	19,32%	3,37%	22,64%	11,76%	X	8,89%	48%	75%
Usluge	65,22%	88,76%	77,36%	86,27%	X	60% %	52%	25%

Na osnovu podataka iz tabele 8, može se zaključiti da se sektorska zaposlenost i samozaposlenost po spolnoj strukturi razlikuje po pojedinim područjima djelatnosti. U FBiH i RS-u, i žene i muškarci se najviše bave uslužnim djelatnostima, dok je taj procent veoma visok kod žena (preko 85%). Sa druge strane, muškarci se više bave proizvodnim djelatnostima (npr., skoro 20% poslovnih poduhvata koje su u FBiH osnovali muškarci, za razliku od samo 3% kod žena). U BDBiH je ne tako uobičajena situacija, gdje su 3 od 4 žene koje se nalaze u programu započele posao u proizvodnji (međutim, uzorak u BDBiH je dosta manji od ostalih dijelova zemlje). U RS-u, 31% žena započeo je posao u poljoprivrednoj djelatnosti.

Podaci iz Ankete o radnoj snazi FBiH za 2019. godini pokazuju sličnu distribuciju. Najveći procent i žena i muškaraca radi u uslužnim djelatnostima. Ipak, taj procent je znatno veći kod žena (62,6% u odnosu na 50,3% kod muškarca). Sa druge strane, samo 16,9% žena je zaposleno u proizvodnji, dok je kod muškaraca procent 31,7%. Udio u zaposlenju u poljoprivrednim djelatnostima žena i muškaraca je približan (18% muškaraca i 20,5% žena).

Razlike (i potencijalna segregacija) još su zanimljivije kada se pogleda detaljnija struktura zaposlenosti po djelatnostima.

Od analiziranih programa, na osnovu dostupnih podataka, pregled strukture zaposlenosti po djelatnostima i po spolu jedino je moguće izvršiti na programu u FBiH (slika 3).

Slika 3. Struktura sektorske zaposlenosti žena i muškaraca učesnika programa Poduzetništvo za mlade 2018. u FBiH

Pregled dat na slici 3 ukazuje na određene razlike u udjelu sektorske zaposlenosti muškaraca i žena. Preko programa Poduzetništvo za mlade 2018. FZZZ-a, najveći broj žena je zaposlen u hotelijerstvu i ugostiteljstvu, ostalim uslužnim djelatnostima i djelatnostima domaćinstava (prvenstveno frizerski i drugi tretmani za uljepšavanje) i trgovini, dok su se muškarci najčešće zapošljavali u sektorima hotelijerstva i ugostiteljstva, trgovini i popravku motornih vozila, te proizvodnji i poljoprivredi. I dok je više od 76% žena zaposleno u navedena tri sektora, kod muškaraca je podjela ravnomjernija, te, osim spomenutih, visok procent njih je zaposlen u građevinarstvu i saobraćaju. S obzirom na to da se ova analiza bazira samo na deskriptivnoj statistici, nije moguće sa sigurnošću tvrditi o (ne)postojanju segregacije, no, podaci koje autori imaju ukazuju na određenu tendenciju zaposlenja u tipično "muškim" i tipično "ženskim" sektorima.

U tabeli 9 prikazana je sektorska raspodjela prema statusu vlasnika učesnika u programu (tj., da li je učesnik vlasnik firme poduzetnik ili zaposlenik).

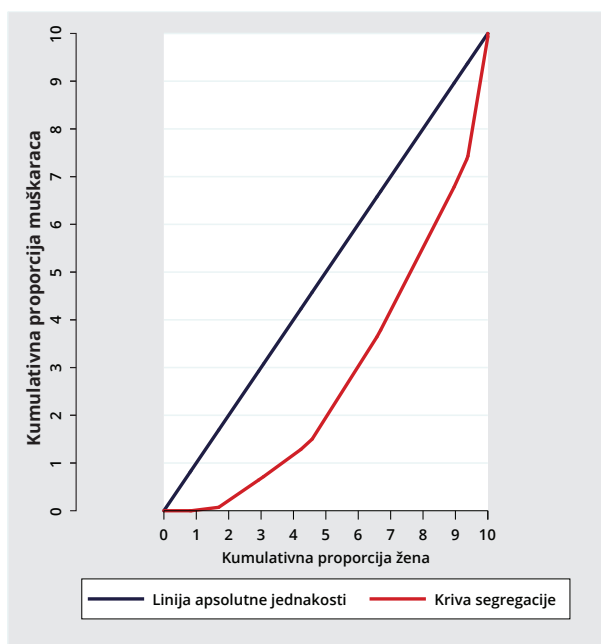
Tabela 9. Struktura sektorske zaposlenosti žena i muškaraca učesnika programa Poduzetništvo za mlade 2018. u FBiH prema statusu vlasništva

Djelatnost	Vlasnik		Zaposlenik	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	15,46	7,87		1,96
Proizvodnja	11,11	3,37	13,21	9,8
Građevinarstvo	8,21		9,43	1,96
Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	20,77	22,47	16,98	19,61
Prijevoz i skladištenje	10,14			
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	14,98	15,73	52,83	54,9
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	1,93			1,96
Poslovanje nekretninama	0,48			
Administrativne i pomodne uslužne djelatnosti	4,83	7,87		1,96
Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	2,42	2,25	7,55	1,96
Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrb	1,45	1,12		1,96
Umjetnost, zabava i rekreacija		1,12		
Ostale uslužne djelatnosti	0,48	1,12		
Ostale uslužne djelatnosti i djelatnosti kućanstava kao poslodavac	7,73	37,08		3,92

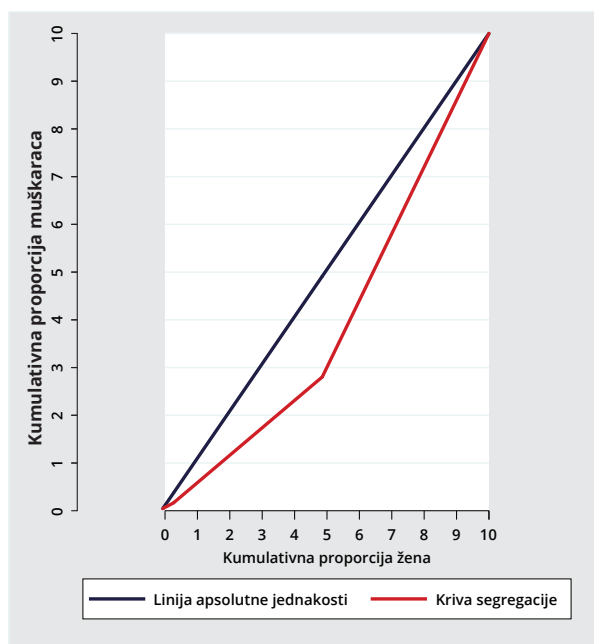
Struktura je vrlo slična kao i na agregatnom nivou. Najveća razlika odnosi se na zapošljavanje žena u sektoru ostale uslužne djelatnosti i djelatnosti kućanstava kao poslodavac, koji predstavlja sektor u kome su se žene

najčešće odlučile pokrenuti posao (više od jedne trećine svih poslova koje su pokrenule žene pokrenuto je u ovom sektoru). Sa druge strane žene zaposlenice su predominantno bile zapošljavanje u ugostiteljstvu i hotelijerstvu (više od polovine svih zaposlenih).

Zbog dostupnosti podataka, na kraju je jedino moguće izračunati indeks segregacije po spolu za program Poduzetništvo za mlade 2018 u FBiH. Analizu započinjemo prikazom ilustracije segregacijske krive (Slika 4.) kako bi bilo vidljivo odstupanje distribucije po spolu u tretiranoj i kontrolnoj grupi od krive potpuno ravnomjerne raspodjele (Slika 5).

Slika 4. Kriva segregacije po spolu u tretiranoj grupi

Slika 5. Kriva segregacije po spolu u kontrolnoj grupi

Sa slika je vidljivo da se kriva segregacije u tretiranoj grupi nalazi ispod krive segregacije u kontrolnoj grupi, sugerirajući veće odstupanje od prave apsolutne jednakosti u tretiranoj grupi i samim tim veći nivo segregacije.

Kako bi se kvantifikovao intenzitet segregacije, sljedeći korak je izračun indeksa segregacije zanimanja po spolu. U tu svrhu segregacija je izmjerena izračunom Duncanovog indeksa (ili indeksa različitosti), koji mjeri razliku između dvije distribucije. Indeks se računa po sljedećoj formuli:

$$D = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n (m_i - f_i)$$

gdje m_i predstavljaju udio muške i ženske radne snage zaposlene u djelatnosti i .

Rezultati analize pokazuju da je vrijednost indeksa 0,3077 za tretiranu grupu, te 0,2119 za kontrolnu grupu. To znači da bi oko 31% žena (ili muškaraca) učesnika programa trebalo promijeniti djelatnost zaposlenja kako bi distribucija djelatnosti zaposlenja za žene i muškarce bila jednaka. Na isti način tumačimo za kontrolnu grupu, samo je procent manji (21,19%). Ovakav rezultat ukazuje na veći nivo rodne segregacije kod učesnika programa nego kod ostalih mladih koji učestvuju na tržištu rada. Prilikom tumačenja ovih rezultata potrebno je uzeti u obzir da kontrolna grupa uzima u obzir samo formalnu zaposlenost iz Poreske uprave. Međutim, veliki procent mladih u najzastupljenijim djelatnostima (prvenstveno razne uslužne djelatnosti) radi u neformalnoj ekonomiji i njihovi podaci ne ulaze u statistiku kontrolne grupe koju imamo, te je vjerovatno stvarna razlika u segregaciji između ove dvije grupe manja. Posmatrano s tog aspekta, pro-

grami zapošljavanja pomažu da se neka od tradicionalno rodnih zanimanja (prvenstveno ženskih) uvedu u formalnu ekonomiju.

Programi zapošljavanja mladih doprinose segregaciji između žena i muškaraca u oblasti zanimanja, uvažavajući činjenicu da rezultati analize ukazuju na veći nivo rodne segregacije kod učesnika programa nego kod ostalih mladih koji učestvuju na tržištu rada. Rezultati analize ukazuju na to da bi oko 31% žena (ili muškaraca) učesnika programa trebalo promijeniti djelatnost zaposlenja kako bi distribucija djelatnosti zaposlenja za žene i muškarce bila jednaka.

Žene kao korisnici programa zapošljavanja uglavnom se odlučuju za pokretanje biznisa u oblasti uslužnih djelatnosti, dok detaljniji uvid ostvaren na nivou FBiH ukazuje na to da je najzastupljeniji sektor ostale uslužne djelatnosti i djelatnosti domaćinstava kao poslodavac (više od jedne trećine svih poslova koje su pokrenule žene pokrenuto je u ovom sektoru). Navedeno implicira i da programi zapošljavanja pomažu da se neka od tradicionalno rodnih zanimanja (prvenstveno ženskih) uvedu u formalnu ekonomiju.

U okviru analize uticaja, poseban fokus autora stavljen je na doprinos programa zapošljavanja mladih smanjenju nezaposlenosti mladih žena. Pored direktnog zapošljavanja 234 osobe ženskog spola (42,7% od ukupnog broja korisnika) u okviru realizacije uzorkovanih programa, posebna analiza doprinosa u smanjenju nezaposlenosti izvršena je kroz uticaj programa na vjerovatnoću zaposlenja mladih žena nakon fiksnog broja mjeseci poslije završetka programa. S obzirom na dostupne podatke o kontrolnoj grupi, procjenu je jedino bilo moguće izvršiti za program Poduzetništvo za mlade u FBiH, i to samo šest mjeseci nakon implementacije programa (tabela 10).

Tabela 10. Uticaj programa na vjerovatnoću zaposlenja nakon fiksnog broja mjeseci poslije završetka programa

	Zaposlen šest mjeseci nakon implementacije programa	
Tretman	0,3679	***
(standardna greška)	0,076	
Srednja vrijednost tretmana	0,688	
Srednja vrijednost kontrole	0,263	
Tretman kao % srednje vrijednosti kontrole	139,90	
Broj opservacija	8.213	

Napomena: Kontrolne varijable su dob, nivo obrazovanja, trajanje posljednjeg perioda nezaposlenosti i broj perioda nezaposlenosti prije programa. Abadie–Imbens (2006) standardne greške u zagrada (teffect komanda u programu STATA uz ematch opciju samo za žene)

Procijenjeni tretman ima pozitivan uticaj na ishode zapošljavanja mladih žena. Prema rezultatima, **učestvovanje u programu povećava vjerovatnoću zaposlenja mladih žena i šest** mjeseci nakon završetka programa za čak 36,8%. Pozitivan efekt programa na vjerovatnoću zaposlenosti mladih u skladu je sa nalazima iz literature (Betcherman, Daysal i Pages-Serra, 2010), prvenstveno sa ostalim programima u BiH

(Balavac i Posadas, 2019). Međutim, potreban je oprez prilikom tumačenja rezultata, jer je, zbog dostupnosti podataka, bilo moguće uraditi samo evaluaciju efekata u kratkom roku (tačnije **šest** mjeseci).

S obzirom na to da nije bilo moguće izvršiti evaluaciju programa samozapošljavanja u Republici Srpskoj jer nisu bili dostupni podaci na osnovu kojih bismo formirali kontrolnu grupu, izvršena je analiza faktora koji utiču na vjerovatnoću zaposlenja nakon završetka programa. Na osnovu pregleda literature i dostupnosti podataka, sljedeći su faktori identifikovani kao potencijalne determinante zaposlenosti, te ocijenjeni model ima oblik:

$$\begin{aligned} \text{Status zaposlenja}_i &= \beta_0 + \beta_1 \text{Godine starosti}_i + \beta_2 \text{Nivo obrazovanja}_i \\ &+ \beta_3 \text{Prethodno trajanje nezaposlenosti}_i + \beta_4 \text{Sektor zaposlenja}_i \\ &+ \beta_5 \text{Veličina firme}_i + \beta_6 \text{Dohodak}_i + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Zavisna varijabla je dihotomna varijabla koja je jednaka 1 ukoliko je učesnik zaposlen na dan provjere statusa (31. 1. 2020), u suprotnom ima vrijednost 0. Dalje, u model su uključene socio-demografske karakteristike učesnika: starost (grupisana po razredima godina starosti), nivo obrazovanja (od nekvalifikovanog radnika do radnika sa visokom stručnom spremom, veća vrijednost ukazuje na veći nivo obrazovanja), trajanje nezaposlenosti prije programa sa evidencije zavoda (u mjesecima), sektor zaposlenja (poljoprivreda, proizvodnja ili usluge, veličina poslovnog poduhvata osnovanog putem programa) i uticaj na povećanje dohotka kao rezultat programa (razredi veličine dohotka u KM, veća vrijednost varijable ukazuje na veći nivo dohotka).

S obzirom na dihotomnu prirodu zavisne varijable, logit model je ocijenjen. Imajući u vidu teškoće u interpretaciji koeficijenata modela, predstavljene su i marginalne ocjene kako bi se rezultati bolje objasnili. Marginalni koeficijenti pokazuju promjenu u vjerovatnoći zaposlenja usljed promjene nezavisne varijable, te će se interpretiranje rezultata u nastavku bazirati na marginalnim koeficijentima.

Svi učesnici u ovom programu su žene, ali autori se nisu mogli fokusirati samo na mlade žene jer bi u tom slučaju uzorak bio veoma malen i nedovoljan za regresionu analizu (kao što je to slučaj sa uzorkom za program implementiran u BDBiH). Također, potrebno je uključiti i ostale starosne kategorije kako bi se utvrdilo kakav je uticaj jedne starosne kategorije na vjerovatnoću zaposlenja u odnosu na drugu starosnu kategoriju (baznu kategoriju). Dakle, sljedeći rezultati se odnose na žene različite starosne strukture. Pored toga, uzorak je relativno mali (50 opservacija), što autori smatraju jednim od ograničenja provedene analize. Dijagnostički testovi su pokazali da je model dobro specificiran i njegovi rezultati dati su u tabeli 11.

Tabela 11. Logit ocjena modela (1)

Varijable	(1) Logit	(2) Marginalni efekt
<i>Starosni razredi (godine)</i>		
30-40	4,553**	0,312***
	(2,233)	(0,102)
40-50	4,398*	0,301**
	(2,618)	(0,129)
50+	0,243	0,015
	(2,103)	(0,128)
Nivo obrazovanja	3,889*	0,278**
	(2,246)	(0,137)

Trajanje nezposlenosti (u mjesecima)	-0,0049 (0,011)	-0,00035 (0,001)
Sektor zaposlenja		
Proizvodnja	1,424 (2,420)	0,1396 (0,235)
Usluge	3,105** (1,519)	0,288** (0,131)
Veličina poslovnog poduhvata	3,038** (1,305)	0,217*** (0,069)
Uticaj na dohodak	1,351* (0,804)	0,097** (0,047)
Konstanta	-19.908*** (7.623)	
Broj opservacija	50	50
Pseudo R2	0,3802	
Prob (LM statistika)	0,0032	

Napomena: U baznim grupama su učesnici od 15 do 30 godina i zaposleni u poljoprivrednom sektoru.

Robusne stadarde greške u zagradi

*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,10

Kao što je ranije naglašeno, model je dobro specificovan, te su ocjene modela validne.

Iako regresiona analiza ne može dati odgovor da li učešće u programu utiče na nezaposlenost mladih žena nakon programa, može ponuditi odgovor da li je vjerovatnoća zaposlenja nakon programa manja ili veća u jednoj starosnoj grupi u odnosu na drugu. Baza grupa za ocjenu uticaja starosti na vjerovatnoću zaposlenja jesu mlade žene od 15 do 30 godina, te se ocijenjeni koeficijenti na ostalim starosnim kategorijama tumače u odnosu na njih. Na osnovu rezultata u tabeli 11, može se zaključiti da žene od 30 do 40 godina imaju za 31,2% veću vjerovatnoću da će biti zaposlene nakon implementacije programa u odnosu na žene mlađe od 30 godina (efekt je veoma statistički značajan na nivou od 1%). Slično, kod žena koje imaju između 40 i 50 godina vjerovatnoća zaposlenja nakon implementacije programa je veća za 30,1% u odnosu na žene mlađe od 30 godina. U ovom slučaju, efekt je statistički značajan na nivou od 5%. Ne postoji statistički značajna razlika između žena starijih od 50 i mlađih od 30 u pogledu vjerovatnoće zaposlenja nakon programa. Zaključak koji se nameće jeste da sredovječne žene (od 30 do 50 godina) imaju veću vjerovatnoću da budu u radnom odnosu nakon programa u odnosu na žene mlađe od 30 godina.

Analiza pokazuje da nivo obrazovanja ima pozitivan i statistički značajan (na nivou od 5%) uticaj na vjerovatnoću zaposlenja nakon programa. Naime, vjerovatnoća zaposlenja nakon programa veća je za 27,8% sa svakim dodatnim nivoom obrazovanja (tabela 11). Zaposleni u uslužnom sektoru u odnosu na poljoprivredni sektor imaju veću vjerovatnoću za 28,8% da nakon projekta budu u radnom odnosu (statistički značajno na nivou od 1%), kao što je to slučaj i sa radom u poslovnom poduhvatu sa većim brojem zaposlenih (povećanje veličine poslovnog poduhvata za jednog radnika povećava vjerovatnoću zaposlenja za 21,7%, uz statistički značajan efekt na nivou od 5%). Konačno, veća je vjerovatnoća zaposlenja nakon programa što je veće povećanje mjesečnog dohotka porodice usljed novoosnovanog biznisa (efekt statistički značajan na nivou od 5% – tabela 11). Ostale varijable u modelu nisu statistički značajne.

Pored direktnog zapošljavanja 234 osobe ženskog spola (42,7% od ukupnog broja korisnika) u okviru realizacije tri programa zapošljavanja, nalazi analize, na primjeru programa zapošljavanja u FBiH, ukazali su na to da učešće u programu povećava vjerovatnoću zaposlenja mladih žena za čak 36,8% šest mjeseci nakon završetka programa. Na uzorku programa zapošljavanja implementiranog u Republici Srpskoj, nalazi analize su ukazali na to da korisnice programa dobi između 30 i 50 godina imaju veću vjerovatnoću da budu u radnom odnosu nakon realizacije programa u odnosu na žene mlađe od 30 godina. U kontekstu karakteristika biznisa koji su pokrenule korisnice programa, veću vjerovatnoću da su zaposlene šest mjeseci nakon završetka programa imaju korisnice koje su pokrenule biznis iz oblasti uslužnih djelatnosti, kao i ukoliko je uz njih kroz program zaposlen dodatni broj radnika te ako je novoosnovani biznis doprinio povećanju mjesečnog dohotka porodice.

4.4. Povezanost programa za zapošljavanje sa drugim mjerama i procesima

U definisanju aktivnih mjera zapošljavanja u BiH za narednu godinu vodi se računa o rezultatima ostvarenim u prethodnoj godini, kao i o kretanjima na tržištu rada u BiH. Mjere se prilagođavaju potrebama i zahtjevima tržišta i usklađuju sa okvirnim strateškim, zakonskim i planskim dokumentima u oblasti zapošljavanja u BiH. Osim tih parametara, na mjere značajno utiču i međunarodne obaveze, poput Projekta podrške zapošljavanju, koji je predmet Sporazuma između Bosne i Hercegovine i entiteta sa Svjetskom bankom, tj. Međunarodnom bankom za obnovu i razvoj.

Svi analizirani programi zapošljavanja mladih vezani su, odnosno potpomognuti komplementarnim mjerama koje su podržavale sufinansiranje zapošljavanja mladih. Najadekvatniju komplementarnu mjeru ima uzorkovani program BDBiH, koji je bio realizovan u saradnji sa USAID GOLD projektom, te je jedan od sastavnih dijelova Programa bila obuka iz oblasti poduzetništva. Navedena praksa, kao pozitivna, nastavljena je i kroz naredne programe samozapošljavanja i nije bila isključivo vezana za saradnju sa USAID GOLD projektom. Obuka obuhvata upoznavanje aplikantata s pravnim i finansijskim obavezama registracije djelatnosti i poslovanja, pomoć pri razradi poslovne ideje, kao i edukaciju vezanu za izradu poslovnog plana.

Jedan od kriterija Programa samozapošljavanja i zapošljavanja ciljnih kategorija u privredi u 2018. godini u Republici Srpskoj za komponentu samozapošljavanja bio je i da je nezaposlena osoba završila obuku iz poduzetništvu koju organizuje Zavod ili druga odgovarajuća organizacija, dok svaka nezaposlena osoba na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske prolazi savjetodavni rad u birou i izradu individualnog plana zapošljavanja. Za nezaposlene osobe koje podnesu zahtjev za samozapošljavanje po određenom programu zapošljavanja, organizuju se posebne obuke iz poduzetništva. Dakle, oba ova programa sadrže komplementarnu mjeru obavezne obuke čiji doprinos nije empirijski potvrđen ovim istraživanjem, ali je za sigurno doprinio boljim kapacitetima korisnika programa.

U slučaju programa Poduzetništvo za mlade 2018. jedna od komplementarnih mjera je obuka i rad, kroz koju se sufinansiraju troškovi obuke nezaposlene osobe na konkretnom radnom mjestu kod poslodavca u trajanju do tri mjeseca i sufinansira zapošljavanje te osobe u trajanju do 6 ili 12 mjeseci. Na ovaj način, korisnik programa zapošljavanja mladih FZZZ-a može koristiti komplementarnu mjeru za obučavanje i zapošljavanje osoba u vlastitom poslovnom poduhvatu i time osnažiti svoju tržišnu poziciju, odnosno predispozicije za

opstanak na tržištu. Ova komplementarna mjera zasigurno doprinosi boljim uslovima opstanka podržanih biznisa na tržištu, ali je opcionalna za korisnike programa. Program Poduzetništvo za mlade nema definisane aktivnosti prije i poslije dodjele finansijske podrške, koje bi, u skladu sa nalazima sekundarnog istraživanja, doprinijele efikasnosti programa.

Uvažavajući utvrđene faktore uspjeha programa zapošljavanja mladih, službe trebaju imati aktivnu ulogu u savjetovanju nezaposlenih osoba i pomoći im pri traženju posla i korištenju adekvatnog programa zapošljavanja. Pri tome, bez kombinacije stručne podrške i osposobljavanja, pomoći pri traženju zaposlenja, motivacijskih seminara, subvencija, samo savjetovanje gubi smisao, kao i individualni plan zapošljavanja u kojem savjetodavac nema stvarnu moć da pruži pomoć nezaposlenim osobama izvan savjeta.

Uloga zavoda je da nezaposlenim osobama pružaju podršku u traženju zaposlenja, pri čemu je prvi korak individualna procjena pojedinca, te definisanje aktivnosti koje bi trebalo provesti kako bi se zaposlio. Proces individualnog i grupnog savjetovanja je u rad zavoda uvela kompanija GOPA (Projekt zapošljavanja mladih YEP), uz podršku Vlade Švicarske. Analizom poziva poslodavcima za prijavljivanje na programe, može se zaključiti da pristup nije individualizovan, odnosno veza sa individualnim planovima za zapošljavanje je izuzetak, a ne pravilo – 75% ispitanika u RS-u i više od 80% ispitanika u BD-u nije radilo na pripremi individualnih planova zapošljavanja (IPZ) s predstavnicima zavoda. Što se tiče Brčko distrikta BiH, to je i razumljivo uvažavajući činjenicu da se u 2014. godini IPZ tek uvodio u upotrebu. U najčešćem broju slučajeva, poslodavci ali i same nezaposlene osobe ne traže posredovanje službe, te se često pokretanje biznisa odgađa do objave poziva za programe, odnosno poslodavci drže radnike zaposlene bez prijave, te ih koriste isključivo za legalizaciju rada na crno. Ovakva situacija umanjuje značaj ostalih usluga zavoda za zapošljavanje, a, u krajnjoj liniji, i cjelokupne uloge zavoda za zapošljavanje, jer se korisnici programa, prema njihovim izjavama, "snalaze" kako bi došli do sredstava, a zavod ne daje punu podršku osobama koje su u procesu aktiviranja i zapošljavanja.

Programi zapošljavanja mladih potpomognuti su komplementarnim mjerama, prije svega obukom za poduzetništvo (u slučaju BDBiH i RS-a), dok program na nivou FBiH komplementira mjeru "Obuka i rad" putem koje korisnici mogu koristiti podršku u obučavanju svojih zaposlenika. Uvažavajući preporuke iz stručne i naučne literature da podrška ne treba biti samo finansijska, već je čak i važnije pružiti podršku u vođenju posla (npr., kroz treninge i ciljano mentorstvo), te je neophodno osigurati finansijsku sigurnost tokom rane faze i neprekidno mentorstvo i uputstva tokom faze razvoja, programe zapošljavanja mladih trebalo bi proširiti komponentama obuke i mentorstva. Sa druge strane, potrebno je kontinuirano analizirati efikasnost cjelokupnog programa, uključujući sve njegove elemente, kao i doprinos komplementarnih mjera efikasnosti samog programa, kako bi se korektivnim aktivnostima doprinijelo unapređenju efikasnosti.

Zavodi za zapošljavanje trebali bi vršiti evaluaciju provedenih programa u svim fazama, i to: identifikacije, kreiranja, provođenja i mjerenja rezultata kako bi se utvrdilo da li su postojeći programi efikasni te kako unaprijediti njihovu efikasnost. Službe trebaju imati aktivnu ulogu u savjetovanju nezaposlenih osoba i pomoći pri traženju posla i korištenju adekvatnog programa zapošljavanja uz unaprijeđen i prilagođen pristup informisanju nezaposlenih osoba o programima zapošljavanja, prema obilježjima ciljnih grupa.

■ 5. Zaključci i preporuke

5.1. Zaključci

Politike na tržištu rada postale su sve značajniji instrument podsticanja zapošljavanja i smanjenja nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini, a obuhvataju usluge (savjetovanje i druge usluge), aktivne mjere zapošljavanja (obuke, finansijske podsticaje, samozapošljavanje, kreiranje radnih mjesta i slično), te pasivne mjere (podrška u toku nezaposlenosti i penzionisanje). Iako se na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH provode sve spomenute aktivne politike zapošljavanja, njihov pristup provođenju ovih politika je drugačiji, što se odnosi i na programe zapošljavanja mladih, uključujući programe podrške samozapošljavanju koji su analizirani u okviru ove studije. Iako se sva tri programa bave rješavanjem problema nezaposlenosti na isti način – kroz podsticanje samozapošljavanja, ipak postoje velike razlike u ovim programima: od ciljne grupe, načina apliciranja za program, trajanja programa do segmenata programa koji pored finansijske podrške obuhvataju i poduzetničku obuku (u slučaju ZZZRS-a i ZZZBDBiH). Upravo ta raznolikost može biti jedna od prednosti da zavodi za zapošljavanje međusobno uče i razmjenjuju iskustva u svrhu unapređenja efikasnosti APZ-a.

Uloga zavoda za zapošljavanje u kontekstu osiguranja kvaliteta AMZ-a mora biti u vršenju evaluacija programa u svim fazama, i to: identifikacije, kreiranja, provođenja i mjerenja rezultata kako bi se utvrdilo da li su postojeći programi efikasni te kako unaprijediti njihovu efikasnost. Evaluaciju je neophodno planirati od momenta početka dizajniranja APZ-a. Jedan od problema koji je pratio istraživače tokom cijelog istraživanja bio je nedostatak adekvatnih i sistematično prikupljenih, a lako dostupnih podataka koji mogu dati odgovore na pitanja u vezi sa efikasnošću mjere.

Kada se evaluacija provodi u fazi mjerenja rezultata, naziva se evaluacija uticaja i ona ima za cilj utvrditi neto efekt mjere, pri čemu se rezultati učesnika programa procjenjuju u skladu sa odgovarajućom grupom za poređenje (kontrolnom grupom). Takva evaluacija omogućava mjerenje i poređenje efekata programa/mjera sa onim što bi se dogodilo da programa nije ni bilo. S obzirom na količinu dostupnih novčanih sredstava koja se izdvajaju za ove programe, imperativ je provoditi evaluacije uticaja.

Nalazi ove analize ne doprinose generalnom zaključku da svi programi zapošljavanja mladih doprinose zapošljavanju nakon programa jer upravo nisu rađene evaluacije uticaja programa. Evaluacije uticaja su jedina prava mjera efikasnosti programa, te je neophodno da se one uvedu kao redovna praksa.

Programi zapošljavanja mladih doprinose otvaranju novih radnih mjesta i, ne tako značajno, smanjenju stope nezaposlenosti u BiH. Iako se radi o skromnom doprinosu smanjenju ukupne nezaposlenosti, ukoliko se u obzir uzme činjenica da je 72,6% korisnika i dalje bila zaposleno šest mjeseci nakon završetka programa, ostvaren je i doprinos očuvanju zaposlenosti, odnosno očuvanju otvorenih radnih mjesta.

S obzirom na dostupnost podataka, efekt je bilo moguće mjeriti samo kratkoročno (nakon šest mjeseci). Pregled empirijske literature pokazuje da iako kratkoročno pozitivni, dugoročno su uticaji programa zapošljavanja često neznačajni ili čak negativni, te je potrebno evaluaciju vršiti kontinuirano. Dakle, može se zaključiti da su analizirani programi efikasni u kratkom roku, ali da bi se donijeli generalni zaključci i da bi se dobio bolji uvid i analiza dugoročnih efekata neophodno je izvršiti analizu podataka u dugom roku (minimalno dvije godine nakon završetka implementacije programa) kako bi se identifikovali ishodi zaposlenja i različiti

aspekti koji ukazuju na intenzitet zaposlenja.

Provedena je analiza heterogenosti ocjenjujući efekt programa posebno za dugoročno nezaposlene (nezaposlene duže od 12 mjeseci), za osobe koje nemaju formalno radno iskustvo, za različite nivoe obrazovanja pojedinaca, te samo za žene, kako bismo identifikovali da li postoje grupe za koje su programi efikasniji a čiji bi rezultati mogli pomoći u redizajnu programa u budućnosti.

Analiza pokazuje da je veći pozitivan efekt programa ostvaren za žene, slabije obrazovane i osobe (posebno žene) bez iskustva. Kao što je to navedeno u Caliendo (2016), subvencije utiču na potencijalnu diskriminaciju nezaposlenih usljed tzv. stigma efekta i pomažu prevazilaženju ovih specifičnih ulaznih barijera, koje su naročito prisutne kod ovih grupa.

Iako programi zapošljavanja mladih postaju sve zastupljeniji među aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH, sa jedne strane, sa druge strane, postoji izuzetan interes nezaposlenih osoba za programima, a nalazi analize ukazuju na to da se sva planirana sredstva na godišnjem nivou ne utroše, što implicira potrebu unapređenja samih programa uz prethodnu analizu uzroka odustajanja od mjere (drugo zaposlenje, nejasni kriteriji i uslovi za korištenje podrške i slično).

Glavni faktori uspjeha AMZ-a u BiH su: adekvatno ciljanje nezaposlenih osoba i efikasnost provođenja planiranih mjera s aspekta broja podržanih korisnika, ali i održivosti poslovnih poduhvata nezaposlenih osoba koje su podržane u sklopu programa. Programe podrške samozapošljavanju mladih u većoj mjeri koriste muškarci i osobe sa srednjom stručnom spremom, odnosno, nezaposlene osobe sa visokom stručnom spremom u manjoj mjeri koriste programe zapošljavanja mladih usmjerene na samozapošljavanje, što može biti i jedan od indikatora poduzetništva iz nužnosti. Uz navedene karakteristike, poslovni poduhvati koji se pokreću su mala preduzeća, odnosno subjekti male privrede (najveći broj zaposlenih u poslovnom poduhvatu jednog korisnika je devet), dok prosječan broj zaposlenih iznosi dva, a prevladavaju biznisi iz uslužnog sektora.

Kako bi se podstaklo i poduzetništvo iz prilike, iznos sredstava i podrška nezaposlenim osobama moraju biti prilagođeni i obuhvatiti cjelokupan sistem podrške, kao što su to pokazali i empirijski nalazi iz recentnih sekundarnih izvora, a to su poduzetnička obuka, stručna i mentorska podrška u pokretanju, rastu i razvoju biznisa prilagođena potrebama korisnika.

Analize efikasnosti aktivnih mjera zapošljavanja u BiH postaju sve značajnija tema u BiH, posebno s početkom realizacije kredita Svjetske banke. Indikativno je da jedini zavod koji nije korisnik kredita ima najslabije razvijene istraživačke kapacitete i evaluacije APZ-a. Dosadašnje malobrojne analize efikasnosti programa zapošljavanja ukazale su na to da postoje određeni pomaci, ali i da ih je potrebno kontinuirano unapređivati u svrhu osiguranja boljih efekata, te da se, pored osnovnih nalaza praćenja realizacije mjere (broj korisnika, broj zaposlenih, broj dodatno zaposlenih u okviru podržanih biznisa korisnika, aktivnost na tržištu nakon završetka programa i slično), radi i analiza uticaja, odnosno analiza dugoročnih efekata programa u promociji zaposlenja i ostalih ishoda na tržištu rada.

Na uzorku programa predstavljenih u studiji, viljdivo je da predstavnici zavoda prepoznaju rodno odgovorno budžetiranje kao značajno prilikom definisanja programa zapošljavanja, ali ga, najvećim dijelom, primjenjuju u vidu definisanja ciljne grupe žena kao korisnika programa. Navedeni pristup dobra je početna poluga ka punom integrisanju rodno odgovornog pristupa u proces budžetiranja aktivnih mjera zapošljavanja, a time i programa zapošljavanja mladih, ali se kao potreba nameće daljnja promocija i primjena ovog koncepta uz istovremeno jačanje kapaciteta predstavnika zavoda i drugih implementatora programa zapošljavanja mladih za adekvatnu primjenu rodno odgovornog budžetiranja prilikom planiranja i definisanja APZ-a i AMZ-a u BiH.

U kontekstu uticaja na položaj žena na tržištu rada, nalazi analize vode do zaključka da programi zapošljavanja mladih doprinose segregaciji između žena i muškaraca u oblasti zanimanja, s obzirom na dokazani veći nivo rodne segregacije kod učesnika programa nego kod ostalih mladih koji učestvuju na tržištu rada, ali, ujedno, učešće u programu povećava vjerovatnoću zaposlenja mladih žena za 36,8% šest mjeseci nakon završetka programa.

Analiza je potvrdila da je iznos sredstava dostupnih za realizaciju programa bitan za dalekosežnost i obuhvat broja korisnika, ali nije presudan za uspješnost programa u smislu broja zaposlenih kroz realizaciju programa.

Još jedan od faktora programa koji je doprinio njegovoj uspješnosti jeste i djelatnost biznisa koju su pokrenuli korisnici programa, jer su nalazi analize ukazali na to da djelatnost biznisa pokrenutog od korisnika programa zapošljavanja mladih, kao i broj zaposlenih imaju pozitivan uticaj na vjerovatnoću zaposlenja nakon završetka programa. Naime, veću vjerovatnoću zaposlenja pokazali su korisnici koji su pokrenuli biznis iz oblasti uslužnih djelatnosti i biznise sa većim brojem zaposlenih izuzev vlasnika, kao i biznise koji su doprinijeli povećanju mjesečnog dohotka domaćinstva korisnika programa. Nalazi nisu iznenađujući s obzirom na to da su poslovni poduhvati u oblasti uslužnih djelatnosti fleksibilniji i lakše prilagodljivi uslovima iz okruženja, a, sa druge strane, poslovni poduhvati sa većim brojem zaposlenih stvaraju pretpostavku veće održivosti biznisa. Jedan od pozitivnih aspekata programa bilo je i postojanje komplementarne mjere, u slučaju RS-a i BDBiH, poduzetničke obuke, dok je dodatni pozitivni aspekt i nivo informisanosti korisnika o programima, iako je za većinu korisnika izvor informacija o programima bio prijatelj i/ili poznanici.

Na kraju, može se zaključiti da su programi zapošljavanja mladih na godišnjem nivou usklađeni s programima ekonomskih reformi, što ujedno implicira da i ostvaruju doprinos ekonomskim reformama usvojenim na svim nivoima vlasti u BiH iako je potrebno unaprijediti sistem monitoringa i evaluacije, odnosno vrednovanja doprinosa programa ekonomskim reformama na nivou pojedinačnih administrativnih jedinica u BiH ili cijele BiH.

Provedena analiza, čak i uz niz ograničenja, koja su se, prije svega, odnosila na nedostatak podataka i adekvatan protok vremena za provođenje evaluacije uticaja, dala je značajne implikacije o efikasnosti programa zapošljavanja mladih ali i o potrebnim unapređenjima u svrhu većeg obuhvata i ostvarenja kvalitetnijih efekata budućih programa, datih u nastavku.

5.2. Preporuke

Na osnovu prethodno predstavljenih rezultata istraživanja u nastavku je dat niz preporuka čijom bi se primjenom doprinijelo većoj efektivnosti i efikasnosti programa zapošljavanja mladih, odnosno aktivnih mjera zapošljavanja u BiH, a time i doprinijelo otvaranju novih radnih mjesta, odnosno novom zapošljavanju u BiH.

Neophodno je kontinuirano unapređenje programa uz obavezne analize uzroka odustajanja od mjere kako bi se stvorilo povoljno okruženje za potpunu i kvalitetniju realizaciju mjera, a, samim time, i povećali njeni efekti.

Iako programi zapošljavanja mladih postaju sve zastupljeniji među aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH, sa jedne strane, a, sa druge strane, postoji veliki interes potencijalnih korisnika programa, nalazi analize ukazuju na to da se sva planirana sredstva na godišnjem nivou ne utroše. Tako, npr., za mjeru Poduzetništvo za mlade čak 656.814 KM nije utrošeno. Ovakva situacija implicira potrebu unapređenja samih programa uz prethodnu analizu uzroka odustajanja od mjere.

Vršiti pripreme evaluacija efekata APZ-a od momenta njihovog dizajniranja, te jačati analitičke kapacitete zavoda i institucija na tržištu rada

Kod planiranja APZ-a treba planirati i načine evaluacije, te je potrebno da se podaci strukturiraju i prikupljaju na način da ih je jednostavno koristiti u procesu evaluacije. Analitički kapaciteti zavoda trebaju biti pojačani u smislu kadrova koji će biti primarno fokusirani na politike zasnovane na činjenicama.

Nosioci aktivnosti su zavodi za zapošljavanje, ali značajnu ulogu imaju nadležna vladina tijela i donosioci odluka iz oblasti rada i zapošljavanja, koji trebaju insistirati na tome da se svaki naredni programi zapošljavanja baziraju na analizi efekata prethodnih programa i usmjeravaju u one programe koji će ostvariti najveće efekte u cilju poboljšanja položaja nezaposlenih osoba na tržištu rada. Uz navedeno, neophodno je pružiti podršku zavodima za zapošljavanje u navedenom procesu, kako finansijsku podršku za provođenje evaluacija uticaja tako i savjetodavnu, informativnu podršku ali i podršku u transferu znanja i iskustava, i to i međusobno (između nadležnih zavoda u BiH) i sa zavodima za zapošljavanje iz okruženja i Evrope. Baze podataka iz institucija poput Poreske uprave moraju biti dostupne za ovakve vrste analiza, odnosno, mora postojati zvanična kontinuirana razmjena podataka između institucija.

Provoditi evaluacije uticaja u svrhu utvrđivanja efikasnosti postojećih programa, ali i unapređenja njihove efikasnosti uz unapređenje analitičke baze (izvora, kvaliteta i dostupnosti podataka)

Većina evaluacija efekata aktivnih mjera zapošljavanja u BiH, kao i sistemi praćenja i evaluacije koje provode zavodi za zapošljavanje analiziraju kratkoročne efekte. Međutim, evaluacije uticaja su jedina prava mjera efikasnosti programa, te je neophodno da se one uvedu kao redovna praksa zavoda za zapošljavanje. Naime, imajući u vidu značajna ulaganja javnih sredstava u ove programe, imperativ je provoditi evaluacije uticaja kako bismo ne samo utvrdili da li su postojeće mjere efikasne, već i da li ih je i na koji način moguće učiniti još efikasnijim. Analiza provedena u ovom Izvještaju jeste jedan od koraka u tom pravcu, ali je samo početak navedenog procesa.

U svrhu detaljnije i robusnije analize, dostupnost podataka je jedan od osnovnih elemenata o kojima bi se trebalo voditi računa u budućnosti, odnosno, neophodno je jačati analitičku bazu službi za zapošljavanje kako bi se mjere kontinuirano prilagođavale potrebama tržišta, te kako bi se oportunitetni troškovi smanjili na minimum – drugim riječima, kako bi se javna sredstva uvijek raspoređivala na one mjere koje daju najbolje rezultate i dugoročne efekte. U tu svrhu, kontinuirano praćenje poreske evidencije svake od mjera može uveliko olakšati i učiniti efikasnijim sam proces evaluacije. Izbjegli bi se ogromni vremenski gubici na prikupljanje informacija, sam proces evaluacije bio bi mnogo efikasniji a informacije prikupljene na ovaj način dodatno bi dovele do efikasnijeg procesa zapošljavanja i uloge zavoda u samom procesu. Potrebno je još jednom naglasiti da su analize poput ove iz izvještaja pred vama neeksperimentalne i da bi u cilju što rigoroznije analize bilo dobro da se neki od programa evaluiraju koristeći zlatni standard robusne evaluacije, a to su eksperimentalne metode, što do sada nije bio slučaj.

Redizajnirati programe APZ-a u skladu sa nalazima evaluacije uticaja

Nalazi analiza uticaja trebali bi se koristiti kao osnova prilikom redizajna programa APZ-a i generalnih politika i procedura na tržištu rada. Redizajn bi trebao pomoći boljem ispunjavanju programskih ciljeva, a prvenstveno rezultirati većom efikasnosti programa. Kao primjer, rezultati naše analize uticaja za program Poduzetništvo za mlade 2018. pokazuju da je program imao veći uticaj na zapošljivost mlade žene, mlade sa niskim kvalifikacijama (ne kvalifikovani i osnovna škola), kao i mlade (a posebno žene) bez formalnog radnog iskustva. Kao što je rečeno, zapošljivost smo mjerili incidencijom zaposlenosti šest mjeseci nakon završetka programa. Ukoliko bi i dugoročnije

ocjene ukazivale na veću uspješnost programa za ove grupe, tada bi zavodi trebali redizajnirati javne pozive u budućnosti, posvećujući posebno pažnju ovim kategorijama. Politika koja se zasniva na dokazima, kao što bi ovdje bio slučaj, bila bi dobar korak u uspostavljanju i jačanju povjerenja u javne institucije.

Diversifikovati iznose podrške prema djelatnostima i broju očekivanih i ostvarenih novih radnih mjesta za korisnike programa

Nalazi istraživanja pokazali su da određene djelatnosti u većoj mjeri doprinose otvaranju novih radnih mjesta (uslužne djelatnosti) te bi većim iznosima finansijske podrške korisnici programa bili u mogućnosti dodatno zapošljavati. S tim u vezi, preporuka je diversifikovati iznose podrške unutar programa zapošljavanja mladih prema djelatnostima i broju očekivanih i ostvarenih novih radnih mjesta kod podržanog korisnika. Ujedno, na ovaj način podstaknut će se i poduzetništvo iz prilike, odnosno poslovni poduhvati korisnika programa koji se otvaraju u djelatnostima koje se vežu za nove tehnologije, veće nivoe prihoda i veći broj radnih mjesta.

Raspoložive iznose sredstava moguće je raspodijeliti i na drugačiji način, npr., kroz duže trajanje podrške za manje iznose sredstava ili iste iznose sredstava za kraće trajanje, a veći obuhvat. Ovakve pristupe bi trebalo dodatno analizirati.

Programi samozapošljavanja trebaju imati kontinuirane aktivnosti pripreme i podrške poduzetnicima kako bi se osigurao doprinos većem zapošljavanju i opstanku podržanih poslovnih poduhvata.

Budući da su nalazi istraživanja pokazali da je od ukupnog broja korisnika mjera samozapošljavanja (519) njih 346 dodatno zaposleno, kao i da je određeni procent korisnika napustio mjere, to podrazumijeva potrebu za stalnim poboljšavanjem mjere, uključujući aktivnosti prije i poslije. Pored toga, komplementarna mjera, u slučaju BDBiH i RS-a, poduzetnička obuka, svakako je doprinijela boljim poduzetničkim kapacitetima korisnika mjere, čime je ostvarila doprinos i održivosti njihovih poslovnih poduhvata. Poduzetnički proces započinje odlukom poduzetnika da postane poduzetnik, uključujući proces generisanja poslovne ideje (Barringer i Ireland, 2008). Proces se nastavlja validacijom poslovne ideje (analizom izvodljivosti i kreiranjem poslovnog plana), a potom pokretanjem posla i daljnjim razvojem poslovanja. Gledajući iz ovog aspekta, programi samozapošljavanje obuhvaćaju samo korak podrške u obuci/informisanju o poduzetništvu i korak pokretanja poslovanja, odnosno finansijske podrške pokretanju biznisa. Stoga je neophodna i mentorska podrška tokom procesa pokretanja posla, ali i nakon registracije poslovanja, radi pružanja doprinosa boljim poduzetničkim i upravljačkim kompetencijama vlasnika/korisnika mjera, ali i većoj zaposlenosti i održivosti osnovanih preduzeća. Navedeno bi na kraju doprinijelo smanjenju stope odustajanja od mjere, a u konačnici podstaklo poduzetništvo iz prilike te osnažilo poduzetništvo iz nužnosti.

Nosioci realizacije preporuke su zavodi za zapošljavanje, dok nadležna vladina tijela i donosioci odluka kroz uspostavu, promociju i aktivan rad u lokalnim partnerstvima za zapošljavanje mogu doprinijeti pristupu integralnog sistema podrške zapošljavanju i samozapošljavanju, definisanju ciljnih grupa programa na osnovu analize potreba te usmjeravanju AMZ-a i drugih programa prema utvrđenim prioritetima u strateškim dokumentima na svim nivoima vlasti.

Provoditi aktivnosti jačanja kapaciteta predstavnika zavoda za zapošljavanje u oblasti rodno budžetiranja, ali i produbiti analize uticaja programa na ravnopravnost spolova

Analiza je pokazala da implementacija APZ-a u FBiH ima negativan efekt na rodnu ravnopravnost, te je neophodno detaljno razraditi ovaj problem kako bi se razumjeli razlozi za takvo stanje. Rodno odgovorno

budžetiranje je pristup koji prepoznaje da budžeti nisu rodno neutralni, te da svi akteri u budžetskom procesu trebaju ocjenjivati rezultate utroška javnih sredstava iz perspektive ravnopravnosti spolova, što vodi ka pravičnijoj raspodjeli budžetskih sredstava te unapređuje ekonomski razvoj zemlje. Na osnovu nalaza istraživanja, utvrđeno je da se rodno odgovorno budžetiranje prepoznaje kao značajno prilikom programiranja aktivnih mjera zapošljavanja, ali i da se uglavnom percipira kroz podjednako učešće žena i muškaraca u programima zapošljavanja ili, pak, definisanje žena kao ciljne grupe programa zapošljavanja.

Unaprijediti sistem profiliranja i savjetovanja nezaposlenih osoba, te učešće u mjerama usloviti učešćem u savjetodavnom postupku i aktivnostima definisanim u individualnim planovima zapošljavanja

Zavodi za zapošljavanje trebali bi imati aktivniju ulogu u savjetovanju nezaposlenih osoba i pomoći pri traženju posla i korištenju adekvatnog programa zapošljavanja. Ovo zahtijeva striktnije i kvalitetnije provođenje aktivnosti individualnog savjetovanja, unaprijeđen i prilagođen pristup informisanju nezaposlenih osoba o programima zapošljavanja, prema obilježjima ciljnih grupa. Veoma je važno da se kroz savjetodavni proces utvrdi kome bi određena mjera mogla pomoći, te da se tim osobama omogući da budu korisnici mjere. Na taj način se mogu formalizovati hobiji koje nezaposlene osobe imaju, ali i podstaći poduzetništvo iz prilike. Bez direktnog učešća u profiliranju korisnika programa, postoji značajan rizik da se programima podstiče rad na crno u periodima očekivanja plasiranja APZ-a, kada potencijalni učesnici nisu registrovani ili prijavljeni od poslodavca u očekivanju otvaranja programa.

Ovo je veoma važno kako bi zavodi dobili mjesto na tržištu rada koje im pripada, imajući u vidu značajne napore i sredstva koja ulažu u svoje aktivnosti. Kroz individualno savjetovanje i mjere koje bi bile vezane za njega, nezaposlene osobe bi dobijale direktnu podršku u traženju posla, a imidž zavoda bi u javnosti bio značajno unaprijeđen.

Okupljivati izvore sredstava za realizaciju APZ-a, odnosno kreirati jedinstvene programe podrške zapošljavanju, koje finansiraju različiti akteri

Aktivne mjere zapošljavanja u BiH, a time i programi zapošljavanja mladih finansiraju se iz različitih izvora, uključujući vlastita sredstva zavoda, ali i druge izvore (vlade, lokalne zajednice, krediti, donatorska sredstva i slično). Veoma je značajno da se programi unificiraju i da podrška bude integralna, u čemu ključnu ulogu mogu imati zavodi za zapošljavanje i jedinice lokalne samouprave. Donatorska sredstva prisutna su u slučaju programa zapošljavanja na nivou BDBiH, što implicira da i ostali zavodi za zapošljavanje imaju prostor i priliku za namicanje donatorskih sredstava za realizaciju dodatnih programa zapošljavanja mladih ili, pak, povećanje fonda za programe zapošljavanja mladih. U ovom kontekstu moguće je povećati napore usmjerene ka apliciranju i namicanju sredstava iz EU i od drugih međunarodnih donatora i sl. Osim realiacije jedinstvenih programa, povećavao bi se i kvalitet programa, jer bi svaki od uključenih aktera donosio specifična znanja, vještine, prakse itd.

■ Korišteni izvori

1. Agencija za statistiku u BiH (2018), Anketa o radnoj snazi 2018, Sarajevo. Dostupno na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LAB_00_2018_Y1_0_HR.pdf, pristupljeno 28. 5. 2020.
2. Agencija za statistiku u BiH (2019), Anketa o radnoj snazi 2019, Sarajevo. Dostupno na: http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2019/LAB_00_2019_Y1_0_BS.pdf, pristupljeno 28. 5. 2020. godine
3. Balavac, M. and Posadas, J. (2019), Evaluation of the Employment Program Opportunity for All of the Federation of Bosnia and Herzegovina, World Bank Policy note.
4. Barringer, B. R. and Ireland, R. D. (2019), Entrepreneurship: Successfully Launching New Ventures, 6th edition, Pearson, USA.
5. Betcherman, G. N., Daysal, M. and Pagés, C. (2010), Do employment subsidies work? Evidence from regionally targeted subsidies in Turkey, Labour Economics, 17 (4), pp. 710–722.
6. Bosma, N. and Kelley, D. (2018), Global Entrepreneurship Monitor, 2018/2019 Global report, GERA.
7. Caliendo, M. and Künn, S. (2012), Getting Back into the Labor Market: The Effects of Start-Up Subsidies for Unemployed Females, DIW Berlin Discussion Paper, No. 1260. Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=2189420>, pristupljeno 22. 8. 2020.
8. Caliendo, M. et al. (2016), Personality Traits and the Evaluation of Start-Up Subsidies, CESifo Working Paper Series, No. 5733. Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=2743213>, pristupljeno 22. 8. 2020.
9. Card et al. (2015), What Works? A Meta Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations, IZA DP No 9236. Dostupno na: <http://ftp.iza.org/dp9236.pdf>, pristupljeno 22. 8. 2020.
10. Corbanese, V. and Rosas, G. (2009), Guide to the design, monitoring and evaluation of innovative active labour market programmes targeting individuals at risk of labour market exclusion, International Labour Organization 2017. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169029.pdf International Labour Organization 2009, pristupljeno 27. 5. 2020.
11. Duković-Milović, J. (2018), Active Labour Market Measures for Youth Employment – Key Policy Challenges in the Western Balkans, Beogradska otvorena škola, Beograd. Dostupno na: https://www.web4yes.eu/uploads/Aktivne%20mjere%20trzista%20rada%20za%20zaposljavanje%20mladih%20na%20Zapadnom%20Balkanu_BHS.pdf, pristupljeno 20. 12. 2020.
12. Ecorys/IZA (2012), Analysis of Costs and Benefits of Active Compared to Passive Measures – Final Report, Rotterdam.
13. European Commission, Database and Indicators – The LMP Database. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1143&intPagelId=3227&langId=en&implId=1&country=AT&intervention=1&year=2005>, pristupljeno 7. 12. 2020.
14. European Commission, Labour market policy Statistics – Methodology 2018. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8126&furtherPubs=yes>, pristupljeno 7. 12. 2020.
15. European Commission (2006), Labour market policy database Methodology. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5896441/KS-BF-06-003-EN.PDF/51701111-3a9e-4aca-99e7-44c-4cfe2f93d?version=1.0>, pristupljeno 12. 12. 2020.
16. European Commission (2017), European Semester Thematic Factsheet: Public Employment Services.

- Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-fact-sheet_public-employment-services_hr_0.pdf, pristupljeno 14. 12. 2020.
17. EUROSTAT Glossary: Labour Market Policy (LMP). Dostupno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Labour_market_policy_\(LMP\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Labour_market_policy_(LMP)), pristupljeno 14. 12. 2020.
  18. Federalni zavod za zapošljavanje (2018), Izvještaj o radu Federalnog zavoda za zapošljavanje za 2017. godinu, Sarajevo. Dostupno na: <http://www.fzzz.ba/ckFinderFiles/files/Izvjestaji/Izvjestajoradu2017.pdf>, pristupljeno 27. 5. 2019.
  19. Federalni zavod za zapošljavanje (2019), Izvještaj o radu Federalnog zavoda za zapošljavanje za 2018. godinu, Sarajevo. Dostupno na: http://www.fzzz.ba/ckFinderFiles/files/Izvjestaji/SKMBT_C224e19032015300.pdf, pristupljeno 27. 5. 2020, str. 9.
  20. Interni dokument Svjetske banke rađen za potrebe Vlade Federacije BiH
  21. Javni poziv nezaposlenim licima koja se nalaze na aktivnoj evidenciji Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH za prijavu na Program samozapošljavanja na području Brčko distrikta BiH u 2014. godini, broj 04-3812-3/14 od 9. 9. 2014. godine.
  22. Kluge, J., Puerto, O. S., Robalino, D. A., Romero, J. M., Rother, F., Stöterau, J., Weidenkaff, F. and Witte, M. (2019), Do youth employment programs improve labor market outcomes? A quantitative review in: World Development.
  23. Marjanović, D. et al. (2016), Evaluacija paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz Budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, Beograd.
  24. Markuš, R. and Omerović, M. (2019), Effectiveness of active employment measures in supporting self-employment in Federation of Bosnia and Herzegovina. IMR 2019: 15th International Conference on Interdisciplinary Management Research, Opatija 16-18 May 2019. Conference proceedings.
  25. Markuš, R. and Omerović, M. (2019), Effectiveness of entrepreneurship development support programs – case of YEP business ideas incubator. SSERS International Conference on Innovation and Entrepreneurship, Business Sustainability, Economics & Social Sciences (IEBS), Amsterdam, Netherlands, 3-4 August 2019, Abstract proceedings, Volume 1, Issue 8.
  26. Markuš, R. and Omerović, M. (2019), The rate of return on public investments into entrepreneurship development support programs. Economic and Social Development 44th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Split, Croatia, 19-20 September 2019, Conference proceedings, ISSN 1849-7535.
  27. Odluka o usvajanju Programa samozapošljavanja na području Brčko distrikta BiH u 2014. godini, broj 01-3278/14 od 24. 7. 2020. godine.
  28. Oruč, N. (2018), Benchlearning initiative among Public Employment Services of the Western Balkan – Country Evaluation Report, PES BiH Sarajevo, CDESS.
  29. Sleebos, J. (2003), Low Fertility Rates in OECD Countries: Facts and Policy Responses, OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers, No. 15.
  30. Strategija jačanja funkcije posredovanja u javnim službama za zapošljavanje u Federaciji BiH (2014), Ekonomski institut Sarajevo. Dostupno na: <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/10/FINALNA-Strategija.pdf>, pristupljeno 22. 5. 2020.
  31. Udruženje PREMISA (2018), Evaluacijski izvještaj “Evaluacija izvedbe i efekta programa – Vaučer za posao 2014.”, Sarajevo.
  32. Ured za reviziju institucija (2012), Upravljanje Programom zapošljavanja mladih, Sarajevo.
  33. Ured za reviziju institucija u Federaciji BiH (2019), Izvještaj revizije učinka “Upravljanje programima sufinansiranja zapošljavanja”, Sarajevo, septembar 2019. godine. Dostupno na: <https://storage.bljesak.info/document/157/original/ReportZaposljavanje.pdf>, pristupljeno 23. 8. 2020.
  34. USAID (2015), Priručnik o rodno odgovornom budžetiranju, Sarajevo, str. 13. Dostupno na: <http://www.>

mpr.gov.ba/web_dokumenti/default.aspx?id=8789&langTag=bs-BA, pristupljeno 20. 5. 2020.

35. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 30/10 i 102/12)
36. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba ("Službene novine Federacije BiH", br. 41/01, 22/05 i 9/08)
37. Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH (2014), Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH za 2013. godinu, Brčko.
38. Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH (2015), Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH za 2014. godinu, Brčko.
39. Zavod za zapošljavanje Republike Srpske (2018), Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske za 2017. godinu, str 18. Dostupno na: http://www.zzzrs.net/dokumenti/izvjestaj_2017.pdf, pristupljeno 20. 5. 2020.
40. Zavod za zapošljavanje Republike Srpske (2019), Izvještaj o radu JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske za 2018. godinu, Pale, februar 2019. godine. Dostupno na: http://www.zzzrs.net/dokumenti/izvjestaj_2018.pdf, pristupljeno 20. 5. 2020.

■ Prilozi

Detaljna metodologija istraživanja

Evaluacija uticaja jedan je od alata politike koja se zasniva na stvarnim činjenicama. Primjenom evaluacije uticaja posmatramo promjene ishoda koje su rezultat primjene određenog programa ili politike. Tačnije, primjenom evaluacije uticaja analiziramo uzročno-posljedičnu vezu između programa i ishoda koji analiziramo. Evaluacija uticaja se koristi za ocjenu prosječnog uticaja programa, a uticaj se mjeri razlikama u ishodima između učesnika programa i kontrolne grupe nakon primjene programa/politike i ishodima koji bi bili ostvareni bez programa/politike. U literaturi se navodi da je najprimjerenije formirati kontrolnu grupu provođenjem eksperimentalnih metoda kao što je metoda slučajnog izbora. Iako se smatra najprimjerenijom, u praksi se rijetko koristi. Među razlozima koji se najčešće ističu jesu zabrinutost implementatora javnih politika zbog percepcije javnosti u pogledu pravednog tretmana potencijalnih učesnika. Naime, u slučaju primjene eksperimentalne metode ne učestvuje cijela grupa, već je učešće slično lutriji i zasniva se na sreći. U slučaju kada programi nisu zasnovani na eksperimentalnoj metodi, koristimo druge tehnike kao što je kvaziekperimentalna metoda kao uparivanje prema uočljivim karakteristikama, korištena u našem slučaju.

Na podacima prikupljenim na osnovu podataka dobivenih iz službi za zapošljavanje i anketiranja primijenjena je regresijska analiza kako bi se identifikovao skup karakteristika koje utiču na vjerovatnost nastavka zaposlenja i druge izgleda za zaposlenje za korisnike programa. Svaka varijabla ishoda je ispitana, izvodeći zasebnu regresiju i koristeći istu specifikaciju modela. Kovarijati će uključivati (ali ne iscrpno) spol, dob, nivo obrazovanja, kanton (u Federaciji BiH), dužinu nezaposlenosti i dr.

Za programe iz RS-a i BD-a nisu bili dostupni podaci iz poreznih uprava, te je analiza izvršena korištenjem podataka dobivenih iz službi za zapošljavanje i anketiranjem korisnika programa.

U slučaju FBiH, pored podataka dobivenih od Federalnog zavoda za zapošljavanje, korišteni su i administrativni podaci iz Poreske uprave FBiH. Zbog dostupnosti administrativnih podataka iz Poreske uprave, autori su bili u mogućnosti provesti evaluaciju uticaja programa Poduzetništvo za mlade 2018. u FBiH. Primjenom navedene metodologije testirane su hipoteze 2 i 3.

Kako bi se procijenio uticaj programa zapošljavanja na različite aspekte zaposlenja (perspektive zaposlenja, uticaj na ugrožene kategorije, kao što su žene i sl.), evaluiran je uticaj programa Start-up 2018. – mjera Poduzetništvo za mlade 2018. Metodom evaluacije uticaja ispitano je kolika je promjena ishoda od interesa (u našem slučaju, statusa zaposlenosti) usljed direktnog uticaja programa. Metoda evaluacije uticaja bazira se na kontrafaktualnoj (engl. conterfactual) analizi, tj. ispituje šta bi se desilo sa ishodom od interesa u slučaju odsustva određene intervencije (u našem slučaju, programa za zapošljavanje). Kontrafaktual je ocijenjen korištenjem kontrolne grupe osoba koje nisu bile primile tretman (tj. nisu učestvovala u programu zapošljavanja). Osobe koje ulaze u kontrolnu grupu treba da budu što sličnije osobama koje su učestvovala u programu (a koje pripadaju tzv. tretiranoj grupi).

Kontrolna grupa je određena korištenjem ekonometrijskog modela. Tretirana grupa se sastoji od svih učesnika programa, dok se u kontrolnoj grupi nalaze nezaposleni registrovani u poreskoj upravi koji imaju iste posma-

trane karakteristike kao i učesnici programa, a koji su identifikovani korištenjem regresionog modela, tačnije neeksperimentalnom metodom koja je poznata kao uparivanje prema uočljivim karakteristikama. Rezultati dobiveni ovom metodom smatrat će se validnim ukoliko je participacija osoba u programu potpuno objašnjena uočljivim karakteristikama. To ćemo provjeriti u nekoliko koraka. Prvo je potrebno procijeniti vjerovatnoću učešća u programu. S obzirom na to da je učešće u programu binarna varijabla primijenit će se logit model da bi se ocijenilo kako posmatrane karakteristike utiču na vjerovatnoću participacije u programu. Zatim je potrebno osigurati da sklonost (engl. propensity score) svake osobe u obje grupe (tretiranoj i kontrolnoj) bude pozitivna kako bi se osigurala zajednička podrška između pojedinaca u grupama. Nakon toga slijedi uparivanje pojedinaca iz tretirane s pojedincima iz kontrolne grupe. To je urađeno 4:1 uparivanjem najbližijeg para uz zamjenu (engl. nearest neighbor matching with replacement) kako bi se dobile efikasnije ocjene. Zbog mogućih većih odstupanja usljed uparivanja kontinuiranih varijabli, dodatno je smanjeno odstupanje usklađivanja za pristrasnost neprekidnih varijabli, te su se autori odlučili za opciju tačnog uparivanja po spolu. Uparivanje najbližijih parova ima svoje prednosti (prvenstveno jer ne zahtijeva određivanje funkcionalne forme modela), no, sa druge strane, zahtjevnije je za provođenje jer je potreban veliki broj podataka (veći nego kod parametrijskih modela). Opcija uparivanja sa zamjenom je izabrana jer zamjena daje veću vjerovatnoću uparivanja, omogućavanjem da svaka jedinica bude uparena više od jednom, što rezultira manjim odstupanjem i boljim ocjenama. Analiza robusnosti uključuje testiranje raznih algoritama uparivanja kako bi se osiguralo da rezultati nisu osjetljivi na izbor algoritma uparivanja. Konačno, autori su provjerili da li je ispunjen uslov da je distribucija uočljivih karakteristika tretirane i kontrolne grupe jednaka sa ciljem da dodatne karakteristike ne objašnjavaju vjerovatnoću participacije u programu. Iz tog razloga, ocijenjena je regresija uticaja vjerovatnoće participacije u programu na posmatrane karakteristike i sklonost (engl. propensity score).

Četvrti korak je provjeriti da, u zavisnosti od sklonosti, tretirana i (uparena) kontrolna grupa imaju istu distribuciju uočljivih karakteristika. Cilj je osigurati da posmatrane karakteristike ne objašnjavaju dalje vjerovatnoću da se bude u programu, u odnosu na sklonosti. To je učinjeno regresiranjem vjerovatnoće učestvovanja u programu na sklonosti i posmatrane karakteristike. Ako vektor uočljivih karakteristika dalje objašnjava vjerovatnoću učestvovanja u programu, tada (i) je model procjene sklonosti slab i/ili (ii) pretpostavka o nezavisnosti logit modela ne stoji (Rosenbaum i Rubin, 1985). Još jedan način izračunavanja kvaliteta uparivanja je provođenje zajedničkog testa značaja između karakteristika tretirane i kontrolne grupe (nakon uparivanja). Na kraju, izvršeno je poređenje prosječnih vrijednosti ishoda tretirane i kontrolne grupe.

Podaci o tretiranoj grupi su uzeti iz Zavoda, dok je kontrolna grupa kreirana na osnovu administrativnih podataka iz Poreske uprave. Status pojedinca na tržištu rada procijenjen je iz obje baze.

Podaci iz Federalnog zavoda za zapošljavanje omogućili su identifikaciju učesnika u programu, ali i onih koji nisu participirali u programu. Kao što je to ranije navedeno, iz Federalnog zavoda za zapošljavanje dobiveni su osnovni demografski podaci o učesnicima (starost, spol, trajanje nezaposlenosti, stručna sprema, mjesto zaposlenja, zanimanje, sektor zaposlenja) te osnovni podaci o programu (datum ugovora, ugovoreni iznos). Slični demografski podaci dobiveni su iz Poreske uprave, ali i detaljni podaci o statusu na tržištu rada (zaposlen/nezaposlen), kao i datumi početka i završetka svakog od tih statusa. Također, dostupni su podaci o firmama zaposlenja.

I pored iscrpnosti podataka dostupnih u Poreskoj upravi, na osnovu tih podataka nije moguće obuhvatiti neformalno zaposlenje i zaposlenje na osnovu privremenog ugovora o djelu, što je čest vid zaposlenja mladih. Pojedini radnici u neformalnoj ekonomiji mogu biti registrovani u poreskoj upravi kao nezaposleni zbog zdravstvenog osiguranja, dok drugi nisu prijavljeni na biro jer imaju zdravstveno osiguranje preko supružnika. Sa druge strane, podaci iz Zavoda uključuju podatke o nezaposlenim koji nikada nisu radili u formalnoj ekonomiji, kao i one koji su prijavljeni na Zavod bez obzira na to da li Zavod za njih plaća zdravstveno osiguranje.

Kako bi se osigurao integritet podataka, kao i za obradu podataka, korišten je STATA 15 softverski paket. Primjena ovog paketa je značajna jer je bilo potrebno osigurati unos velikog broja pojedinačnih podataka (demografske karakteristike i ostali podaci vezani za anketiranje svakog uzorkovanog pojedinca/korisnika programa).

Na osnovu prethodno opisanog metodološkog okvira i ciljeva istraživanja – evaluacije programa – utvrđene su hipoteze istraživanja za čije su potvrđivanje/odbacivanje korištene metode kako je opisano u nastavku.

- Hipoteza 1 (H1): Programi zapošljavanja mladih doprinose ukupnim ekonomskim reformama usvojenim na svim nivoima vlasti.
- Hipoteza 2 (H2): Programi zapošljavanja mladih smanjuju nezaposlenost mladih žena.
- Hipoteza 3 (H3): Programi zapošljavanja mladih doprinose povećanju zaposlenih mladih nakon završetka programa.
- Hipoteza 4 (H4): Programi zapošljavanja mladih doprinose smanjenju segregacije između žena i muškaraca u oblasti zanimanja.

Hipoteza 1 testirana je na osnovu povezanosti definisanih programa sa ekonomskim reformama usvojenim na svim nivoima vlasti, a na osnovu nalaza sekundarnog istraživanja i intervju s predstavnicima zavoda za zapošljavanje.

Kako je već rečeno u prethodnoj elaboraciji, hipoteze 2 i 3 su testirane primjenom metodologije evaluacije uticaja. Pored toga, za programe koje nije moguće evaluirati zbog nedostataka podataka, procjenjivani su faktori koji utiču na vjerovatnoću nezaposlenosti u određenim periodima nakon završetka programa, a neki od faktora su spol i starost učesnika.

Kako bi se testirala hipoteza 4, izračunat je indeks segregacije zanimanja po spolu između tretirane i kontrolne grupe u različitim periodima nakon početka programa te testirano da li se razlike u distribuciji indeksa za učesnike u programu i kontrolnu grupu statistički značajno razlikuju. Segregacija zanimanja je izmjerena Duncanovim indeksom segregacije, koji mjeri stepen koncentracije muškaraca i žena u predominantno muškim i ženskim zanimanjima. Vrijednosti indeksa variraju od 0 do 1 (vrijednost bliža 0 ukazuje na nepostojanje segregacije, dok vrijednost blizu 1 ukazuje na potpunu segregaciju).

Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja sa indikatorima su sljedeća:

1. Kakva je struktura korisnika programa zapošljavanja mladih, kako na strani poslodavca tako i zaposlenika, i na koji način se biraju za učešće u programu?

Indikatori:

- Broj podnesenih aplikacija
- Broj odobrenih aplikacija
- Broj korisnika grupisanih prema dobi, spolu i stepenu obrazovanja
- Broj utvrđenih kriterija za odabir korisnika

2. Kako se finansiraju programi zapošljavanja mladih i koliki je njihov udio u ukupnim aktivnim mjerama zapošljavanja?

Indikatori:

- Broj programa zapošljavanja mladih
- Dostupni izvori za finansiranje AMZ-a implementirani od JSZ
- Struktura aktivnih mjera za zapošljavanje podijeljena prema izvorima finansiranja
- Udio programa zapošljavanja mladih u ukupnim aktivnim mjerama zapošljavanja

3. U kojoj mjeri programi zapošljavanja mladih podržavaju programe ekonomskih reformi usvojenih na svim nivoima vlasti ili im doprinose?

Indikatori:

- Broj programa zapošljavanja mladih čiji su ciljevi komplementarni sa ekonomskim reformama na svim nivoima vlasti
- Broj AMZ-ova (programa zapošljavanja mladih) izvedenih iz reformskih i strateških dokumenata

4. Postoje li, odnosno, da li se koriste komplementarne aktivne mjere zapošljavanja, poput obuke i/ili savjetovanja koje podržavaju sufinansiranje zapošljavanja mladih?

Indikatori:

- Dostupne komplementarne mjere prema JSZ
- Veza između sufinansiranja i komplementarnih mjera

5. Jesu li programi za zapošljavanje mladih razvijeni poštujući metodologiju rodno odgovornog budžetiranja (engl. gender-responsive budgeting methodology)?

Indikatori:

- Nivo poštivanja metodologije rodno odgovornog budžetiranja korištenih u kreiranju programa zapošljavanja mladih

6. U kojoj mjeri programi zapošljavanja mladih povećavaju ili smanjuju nezaposlenost mladih žena?

Indikatori:

- Struktura korisnika uzorkovanih programa zapošljavanja mladih
- Procijenjena vjerovatnoća nezaposlenosti mladih žena koje učestvuju u programu

7. U kojoj mjeri programi zapošljavanja mladih doprinose segregaciji između žena i muškaraca u oblasti zanimanja?

Indikatori:

- Nivo segregacije između žena i muškaraca u oblasti zanimanja
- Promjena u distribuciji segregacije zanimanja među korisnicima programa i u kontrolnoj grupi u različitim trenucima nakon početka programa

8. Koliko su dobro informisani potencijalni korisnici o programima zapošljavanja mladih?

Indikatori:

- Kanali distribucije informacija
- Prihvatljivi aplikanti za program
- Implementacija programa u odnosu na individualne planove zapošljavanja (IPZ)
- Nivo razumijevanja kriterija od strane učesnika u programima zapošljavanja mladih
- Nivo zadovoljstva učesnika implementacijom programa (jasnoća, izvještavanje, komunikacija s predstavnicima JSZ...)
- Broj kanala komunikacije putem kojih su korisnici informisani o programima zapošljavanja mladih

9. Kakav uticaj imaju programi zapošljavanja mladih nakon završetka implementacije programa, ukoliko takav uticaj postoji?

Indikatori:

- Procijenjena vjerovatnoća da će korisnik biti zaposlen nakon što je program implementiran

10. Koji faktori doprinose efikasnosti programa zapošljavanja mladih?

Indikatori:

- Analiza bazirana na definisanim kriterijima, da li je učešće u mjeri uzročno-posljedično vezano za unapređenje statusa pojedinaca koji su učestvovali u mjeri

- Procjena da li je mjera ostvarila neto pozitivni uticaj na agregatne nivoe (stope zaposlenosti)
- Broj registrovanih nezaposlenih koji su prešli u formalno zaposlenje
- Određenja da li pojedinačni uspjeh opravdava trošak učešća u mjeri – oportunitetni trošak

11. Kakva je uloga i kakvu ulogu trebaju imati javne službe za zapošljavanje?

Indikatori:

- Da li se programi službe implementiraju na način koji vodi realizaciji njene primarne misije
- Broj AMZ-ova implementiranih na osnovu povezanosti s prioritetima u individualnim planovima zapošljavanja
- Broj mjera zapošljavanja implementiranih od drugih aktera

Kao što je to ranije pojašnjeno, aktivne mjere zapošljavanja usmjerene ka podršci samozapošljavanju nezaposlenih ističu se kao efikasna mjera i dobra alternativa tradicionalnim mjerama, posebno u zemljama u razvoju. Stoga, uvažavajući i postavljene ciljeve istraživanja, poseban napor je uloženo u pravilan odabir mjera koje će biti predmet analize. Posebno je bilo značajno da se napravi potrebnim vremenski odmak, koji omogućava procjenu efekata, ali i dostupnost podataka od zavoda. Kao optimalan vremenski odmak je definisan protok vremena nakon mjere jednak trajanju mjere. Uz konsultacije s predstavnicima zavoda za zapošljavanje, uzorkovana su, odnosno odabrana tri programa:

- Poduzetništvo za mlade 2018. – Federalni zavod za zapošljavanje
- Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u 2018. godini – Zavod za zapošljavanje Republike Srpske
- Program samozapošljavanja 2014. – Brčko distrikt BiH

Imajući u vidu da mjere nisu usklađene među javnim službama za zapošljavanje u BiH, primarni kriterij je bio da su fokusirane na oblast samozapošljavanja, što i jest osnovni cilj analize. U konačnici su odabrani programi ciljali različite ciljne grupe, ali i periode, jer je u saradnji sa institucijama koje ih provode zaključeno da je to jedina moguća varijanta koja zadovoljava ciljeve analize.

Posebno je specifična odabrana mjera iz Brčko distrikta BiH iz 2014.godine. Naime, u Brčko distriktu se donose mjere u toku godine, najčešće u drugoj polovini, te njihova implementacija započne naredne godine. Za razliku od drugih službi, u Brčkom mjera traje 24 mjeseca, a kako bi se dozvolilo odgovarajući protok vremena n+2, odlučeno je da se kao predmet analize posmatra upravo mjera iz 2014. godine. Ta mjera je krenula sa realizacijom 2015. godine, realizacija je trajala do 2017. godine, a vremenska distanca od završetka mjere je bila najmanje do 2019. godine.

Po odabranim programima, a u skladu s preporukama osoba koje se bave provođenjem programa u službama za zapošljavanje, zatraženi su i dobiveni sljedeći podaci:

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske – Program zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u privredi 2018. godine

- Ime i prezime
- Zanimanje
- Period važenja ugovora o učešću u programu
- Kontakt-telefon
- Zaduženje osobe
- Datum prijave na evidenciju

- Status na 31. 1. 2020. godine
- Djelatnost biznisa
- Biro

Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH – Program samozapošljavanja 2014.

- Ime i prezime
- Naziv poslodavca (biznisa)
- Kontakt-telefon
- Djelatnost
- Iznos sredstava
- Zanimanje
- Stručna sprema
- Dužina boravka na evidenciji
- Status

Federalni zavod za zapošljavanje – Poduzetništvo za mlade 2018.

- Djelatnost
- Šifra djelatnosti
- Status vlasništva
- Spol
- Stručna sprema
- Dob
- Trajanje nezaposlenosti u mjesecima
- Datum provjere
- Status zaposlenosti
- Broj zaposlenih sa MIP-a

Primarno istraživanje

Primarno istraživanje provedeno je na uzorku korisnika programa iz Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko distrikta BiH.

Ukupan uzorak za analizu činili su svi korisnici programa, prema tabeli/podacima dostavljenim od zavoda za zapošljavanje. S tim u vezi:

- Uzorak za Brčko distrikt BiH činilo je 29 korisnika Program samozapošljavanja 2014.
- Uzorak za Republiku Srpsku činilo je 378 korisnika Programa zapošljavanja i samozapošljavanja ciljnih kategorija u 2018. godini – Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, odnosno 90 korisnika Programa samozapošljavanja i 288 korisnika Programa za zapošljavanje ciljnih kategorija u privredi 2018. godine. Zbog ograničenosti dostupnih podataka, u uzorak su uzeti samo korisnici programa samozapošljavanja.
- Uzorak za Federaciju BiH – 400 korisnika programa Poduzetništvo za mlade 2018.

Za potrebe prikupljanja podataka izrađen je upitnik za korisnike mjere kako bi se osigurali podaci koji su omogućili odgovor na istraživačka pitanja. Upitnik je prilagođen svakom pojedinačnom programu, kao i do-

stupnim podacima za korisnike – u slučajevima u kojima su određeni potrebni podaci dobiveni od zavoda za zapošljavanje, pripadajuća pitanja u upitniku nisu korištena.

Pored pitanja za procjenu stavova ispitanika korištenjem Likertove skale, upitnik je sadržavao i pitanja sa otvorenim odgovorima. Pored ponuđenih odgovora, ispitanicima je ostavljena mogućnost da daju i ostale odgovore kako bi opisali razloge za određeni odgovor ili slično.

Struktura upitnika:

- Prva cjelina odnosila se na pitanja vezana za profil ispitanika i njegov status zaposlenosti, te rezultate korištenog programa.
- Druga cjelina pitanja odnosila se na lična iskustva vezana za program.
- Treća cjelina upitnika odnosila se na nivo informisanosti i jasnosti postupka korištenja programa.
- Posljednja cjelina pitanja odnosila se na na preporuke za unapređenje programa.

Prva vezija upitnika testirana je kako bi se unaprijedio sadržaj upitnika te eliminisale nejasnoće i doprinijelo kvalitetu istraživačkog procesa. Upitnici se nalaze u prilogu analize. Ovdje je potrebno napomenuti da, s obzirom na otežanu dostavu podataka od Federalnog zavoda za zapošljavanje (zbog pandemije COVID-19), ali i nepostojanja kontakt-podataka korisnika, primarno istraživanje na uzorku korisnika programa Poduzetništvo za mlade 2018. nije bilo moguće realizovati. Pored toga, uvažavajući činjenicu da je Zavod za zapošljavanje Republike Srpske za Program zapošljavanja ciljnih kategorija u privredi dostavio isključivo kontakt-podatke poslodavca, primarno istraživanje nije moglo biti izvršeno na finalnim korisnicima, odnosno osobama koje su se zaposlile kroz Program, te ukupni uzorak na kojem je izvršeno anketiranje iznosi 119 osoba.

U sklopu istraživanja provedeni su i intervjui s predstavnicima zavoda za zapošljavanje u svrhu prikupljanja odgovora neophodnih za odgovor na postavljena istraživačka pitanja.

Western Balkans
Democracy Initiative

 Funded by
UK Government